

Vlaams
Parlement

vergadering **C21**
zittingsjaar 2017-2018

Woordelijk Verslag

Commissievergadering

Commissie voor Onderwijs

van 5 oktober 2017

INHOUD

VRAAG OM UITLEG van Tine Soens aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over flexibilisering van het hoger onderwijs – 2939 (2016-2017)	3
VRAAG OM UITLEG van Ann Brusseeel aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de instaptoets lerarenopleiding – 2762 (2016-2017)	
VRAAG OM UITLEG van Koen Daniëls aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de daling van het aantal studenten in de lerarenopleiding en de resultaten van de toelatingsproef – 2907 (2016-2017)	9
VRAAG OM UITLEG van Jos De Meyer aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de pensioeneffecten van het zorgkrediet en verlof voor verminderde prestaties – 2764 (2016-2017)	
VRAAG OM UITLEG van Jos De Meyer aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de invloed van onvrijwillige deeltijdse werkloosheid op het pensioen van onderwijspersoneel – 2941 (2016-2017)	
VRAAG OM UITLEG van Koen Daniëls aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de gevolgen van de beslissingen van de Federale Regering voor de pensioenen van het onderwijspersoneel – 2972 (2016-2017)	22
VRAAG OM UITLEG van Caroline Gennez aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over vrijstellingen levensbeschouwelijk onderricht – 2778 (2016-2017)	
VRAAG OM UITLEG van Kathleen Krekels aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over het nieuwe vak burgerschap – 2785 (2016-2017)	
VRAAG OM UITLEG van Ann Brusseeel aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over het vak burgerschap in het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap (GO!) – 2801 (2016-2017)	28
VRAAG OM UITLEG van Caroline Gennez aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de studiekostenmonitor – 2837 (2016-2017)	38
VRAAG OM UITLEG van Koen Daniëls aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de financiering van het hoger onderwijs – 2956 (2016-2017)	43

VRAAG OM UITLEG van Tine Soens aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over flexibilisering van het hoger onderwijs – 2939 (2016-2017)

Voorzitter: mevrouw Kathleen Helsen

De voorzitter: Mevrouw Soens heeft het woord.

Tine Soens (sp-a): Minister, de flexibilisering van ons hoger onderwijs biedt opportuniteiten voor onze studenten. Dat is niet enkel zo voor de generatiestudenten die te maken krijgen met tegenslagen en een flexibeler traject kunnen volgen. Het is ook positief voor studenten die een beperking hebben of die studeren moeten combineren met werken.

Dat dergelijk proces van flexibilisering gepaard gaat met flankerende ondersteuning naar de studenten is niet meer dan logisch. Ondanks de vrij snelle gemiddelde looptijd om een diploma te halen in Vlaanderen, blijft het evident dat de instellingen genoeg maatregelen nemen om iedere student te laten ontwikkelen tot zijn volle potentieel. U maakte meer dan eens een speerpunt van de oriëntatieproef Columbus in het kader van de democratisering van het hoger onderwijs.

De nieuwe rector van de KU Leuven, Luc Sels, wil bijlessen organiseren voor de studenten die niet geslaagd zijn voor de niet-bindende toelatingsproef, op basis van de resultaten van de proef. Scoorde men bijvoorbeeld slecht op het deel wiskunde, dan krijgen deze studenten de kans om elke week extra wiskunde-oefeningen te maken. Hij wil hun dus een studiepakket op maat aanbieden. Het lijkt een verdere stap binnen de flexibilisering van ons hoger onderwijs. Op die manier wil hij ook de slaagcijfers in het eerste jaar de hoogte in krijgen.

Voor ons is het een positieve maatregel om studenten die het wat moeilijker hebben, extra ondersteuning te bieden, zeker door de 30 procentregel die de KU Leuven toepast en waaruit blijkt dat 10 procent van de studenten die minder dan 30 procent van hun studiepunten terugverdienden in het eerste jaar, wel degelijk hun diploma gehaald zouden hebben. U weet zelf ook dat het vooral studenten uit kansengroepen zijn die dreigen uit de boot te vallen. Dat blijkt ook het rapport van de Cel Diversiteit van de universiteit.

De heer Daniëls ondervroeg u in een actuele vraag over flexibilisering. Daarin stelde u dat enkele zaken op til stonden.

Volgt u de redenering van rector Sels? Past deze maatregel in uw visie inzake flexibilisering? Bracht de Vlaamse Onderwijsraad (Vlor) al een advies uit met betrekking tot de herziening van het leerkrediet en de in- en outputfinanciering? Zo ja, kunt u deze meedelen? Zo nee, wanneer kunnen we deze verwachten? U stelde toen dat na het academiejaar 2016-2017 een evaluatie zou worden gemaakt van het effect van de verschillende maatregelen die de instellingen namen en te bekijken of deze gelijk kunnen worden gesteld. Wat is de timing van deze evaluatie? Wie zal deze opmaken? Zijn er al resultaten? Zo ja, welke?

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Deze regering heeft in het regeerakkoord een duidelijke keuze gemaakt om voor het hoger onderwijs verplichte niet-bindende toelatingsproeven uit te werken. Ieder woord is hierbij van het allergrootste belang. Ten eerste, de proeven worden verplicht. Dat betekent dat op termijn elke startende student een proef aflegt. Ten tweede blijven ze niet-bindend. De vrije studiekeuze blijft intact. Het resultaat op die proef kan nooit leiden tot een weigering van inschrijving. De toelatingsproef is bedoeld, behalve in genees- en

tandheelkunde en de kunsten, om een spiegel voor te houden. Dat die proeven niet-bindend zijn, wil niet zeggen dat ze geheel vrijblijvend zijn. De score op de proef is precies bedoeld om een aspirant-student te doen inzien wat de eigen startcompetenties zijn. Als dat nodig is, kan hij of zij al van in het begin een tandje bij steken. Uiteraard is het van belang na te gaan hoe de instelling hoger onderwijs de student hierbij kan en zal helpen.

Sinds dit voorjaar wordt er binnen de regering gewerkt aan een decretale basis voor deze toelatingsproeven. Morgen ligt een voorstel op de regeringstafel. We kunnen daarover na morgen misschien verder discussiëren in deze commissie. Daarin voorzien we reeds expliciet in de mogelijkheid dat instellingen een lage score op een toelatingsproef koppelen aan remediëring. De visie van de rector van Leuven spoort wel met dit initiatief. Ik wil ook benadrukken dat we hiermee zowel de student als de instelling een opdracht geven: de student moet zich bijspijkeren, maar de instelling moet daartoe ook in het nodige voorzien. Dat is voor mij de essentie van de manier waarop we omgaan met de flexibilisering van het hoger onderwijs. We proberen de kansen te vergroten door maatwerk, maar tegelijkertijd ook een duidelijk beroep te doen op de verantwoordelijkheid van de student. Die krijgt extra kansen, maar moet ze ook effectief benutten.

Het advies van de Vlor over het leerkrediet is er nog niet. Er zijn wel een pak andere adviezen beschikbaar. Doordat het leerkrediet niet enkel een instrument is voor studievoortgangsbewaking maar ook een rol speelt in de financiering van de instellingen, vergt het blijkbaar iets meer tijd om alles grondig te simuleren en door te spreken. Voor mij is het geen probleem dat de Vlor daarin verantwoordelijkheid en tijd neemt. Het heeft geen zin om onbezonnen aan iets complex en delicaats als het leerkrediet te beginnen sleutelen.

De evaluatie is nog steeds gepland zoals voorzien, maar de resultaten zijn er nog niet. Dat is eigen aan dit soort onderzoek. Het effect van maatregelen die in 2016-2017 zijn toegepast, kun je immers pas meten wanneer alle resultaten van dat academiejaar zijn verwerkt. De afsluiting van dat academiejaar in de Databank Hoger Onderwijs gebeurt nu nog door de instellingen. U weet dat de finale resultaten nog maar net binnen zijn. Pas daarna kan de administratie aan de slag met de metingen.

Ik weet dat u net zoals ik popelt om de effecten te zien. Ik kan me er alleen maar toe engageren dat ik u de effecten ook zal bezorgen zodra ze in mijn bezit zijn. Wel wil ik aanstippen dat als je studievoortgangszaken wilt meten, je dat ook longitudinaal moet aanpakken bij een cohorte studenten die je minstens een jaar lang moet kunnen volgen, en bij voorkeur zelfs langer, anders riskeer je te blijven zitten met een 'one shot'. Dat is in dergelijke delicate zaken helemaal niet de bedoeling.

De voorzitter: Mevrouw Soens heeft het woord.

Tine Soens (sp-a): Minister, dank u voor uw antwoord. Het zou inderdaad goed zijn dat zodra de resultaten er zijn, ze bezorgd worden aan de commissie. We hebben al een aantal cijfers opgevraagd aan u over die 30 procentregel aan de KU Leuven en welk effect dat heeft op voornamelijk de kansengroepen. We hebben het rapport van de cel diversiteit van de KU Leuven, dat letterlijk zegt: "Gegeven het feit dat studenten uit kansengroepen om diverse redenen gemiddeld een langere studieduur kennen vooraleer ze een diploma halen, verdient het aanbeveling om voorzichtig om te springen met deze maatregel. We bevelen aan de cijfers grondig te analyseren en voldoende garanties in te bouwen zodat studenten uit kansengroepen een gelijke kans behouden om een diploma te halen aan onze universiteit." Dat is uiteraard iets waar wij alleen maar kunnen

achterstaan. Ik ben heel erg benieuwd naar die cijfers. Zodra die er zijn, kunnen we daarmee terugkeren naar deze commissie.

De voorzitter: Mevrouw Brusseel heeft het woord.

Ann Brusseel (Open Vld): Vooraleer een aantal inhoudelijke punten te maken, wens ik te onderstrepen dat het belangrijk is het onderscheid te maken tussen oriëntatieproef en toelatingsproef. Uiteraard is die oriëntatieproef een goede zaak. Je kunt dat in het kader van de democratisering zien, je kunt dat ook op een andere manier zien. Het gaat erom dat je erkent dat er voor iedereen een plaats is, is het niet in het hoger onderwijs dan is het op de arbeidsmarkt. Maar je moet mensen goed oriënteren, en dan help je hen beter dan wanneer je hen gewoon de indruk geeft dat alles mogelijk is en dat alles zal lukken. Dat is dus iets anders dan een toelatingsproef. Daar kun je zeggen: 'daar kun je ingrijpen' of 'daar moet je voorzichtig mee zijn' of dergelijke meer. Inderdaad, zoals de minister zegt, moet je een cohorte studenten kunnen volgen om te zien wat de effecten zijn van de verschillende ingrepen, zowel van een oriëntatieproef als van een toelatingsproef, zoals deze voor de lerarenopleiding. Beide zullen een verschillend effect hebben.

Minister, wel denk ik dat het belangrijk is – en dat is vanuit onze fractie een oproep – om de instellingen hoger onderwijs maximaal aan te sporen om gebruik te maken van de oriëntatieproef en met de kandidaat-studenten voor de inschrijving in gesprek te gaan over de oriëntatieproef. Ze moeten die niet tonen, ze moeten die resultaten niet bespreken. Omwille van hun privacy is dat een zaak voor hen alleen. Maar ik denk dat het toch wel belangrijk kan zijn dat ze met mensen die kennis van zaken hebben van de studierichtingen waarvoor ze geïnteresseerd zijn, open kaart spelen en een goed gesprek hebben.

Voorzitter, als u mij toestaat, wil ik nog een punt maken over de 30 procentregel die zou leiden tot uitsluiting. Als u het hebt over het aantal opgenomen studiepunten, collega Soens, en u gaat kijken of daar 18 studiepunten van behaald zijn, dan is dat zo geen gekke vraag. Mijns inziens is dat zelfs zeer objectief. Dan maakt het mij niet uit welke achtergrond je hebt of uit welke groep je komt. Het is gewoon correct om dat toe te passen als u als instelling als regel hebt vastgesteld dat wie geen 18 studiepunten behaalt, zich niet opnieuw inschrijft voor dezelfde studierichting. Dat is niet meer dan normaal.

Er is ongelooflijk veel flexibiliteit. Dat is een voordeel voor de studenten. Maar er moet ergens een lat worden gelegd. Want wat is het resultaat? Ik heb gisteren nog de gelegenheid gehad om te spreken met de mensen van de hogescholen. Het resultaat is dat studenten jarenlang zonder enig resultaat, zonder veel te studeren, hun credits opgebruiken aan de universiteit in studierichtingen waarvoor ze echt niet in de wieg gelegd zijn of waarvoor ze echt niet klaar zijn. Wel, dat heeft geen zin, want de hogescholen die hun wel iets te bieden hebben, die ook zeer waardevol zijn maar waar ze spijtig genoeg nog niet onmiddellijk oog voor hadden, die zitten dan met de gebakken peren. En de studenten zit ook met de gebakken peren. Dat is dus een redelijke ingreep, die trouwens alle universiteiten doen, zowel de UHasselt met 30 procent, als de UGent met 50 procent, als de VUB met 50 procent en de Universiteit Antwerpen met 60 procent. Ik denk dat dat zeer objectieve criteria zijn en dat het nodig is, willen we studenten geen vijf tot zes jaar bezighouden zonder enige kans op een diploma, om die regels te handhaven. Daarenboven moeten we aan die studenten ook eens uitleggen, mevrouw Soens, dat ze tot hun 72 of 73 jaar zullen moeten werken als ze al die tijd niet werken en hun studietijd helemaal laten opgaan aan zittenblijven in het hoger onderwijs.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Mevrouw Soens, u verwijst inderdaad naar mijn eerdere vragen daarover. Ik wil toch wat objectiveren. In 2005-2006 nam men gemiddeld 56 van de 60 studiepunten op. Dat is in 2013-2014 gedaald naar 50 van de 60 studiepunten. In 2005 behaalde 37,3 procent zijn bachelordiploma in drie jaar. In 2012 was dat 29,05 procent. Collega's, daar gaat het over. Het gaat over flexibilisering, en meer bepaald over de doorgeslagen flexibilisering.

Ik wil een paar dingen aanhalen. Met een niet-bindende toelatingsproef moet je natuurlijk iets doen. Gewoon doen en er dan niets mee doen, heeft weinig nut. Ik denk dus dat het voorstel van rector Sels een goede zaak is. We doen er iets mee. Er zijn dan twee andere vragen die automatisch naar voren komen. Vraag één: moeten we dat doen in het hoger onderwijs of is het iets wat we moeten bijspijkeren in het secundair onderwijs? Ik verwijs naar Geel, waar we het geweldige zevende jaar hebben, genaamd 'naamloos leerjaar'. Fantastisch en zeer wervend voor mensen om ernaartoe te gaan en om zich bij te spijkeren: naar het naamloos leerjaar gaan. Vraag twee: er zijn startkwalificaties nodig voor het hoger onderwijs. Als de jongere een diploma secundair onderwijs heeft behaald, dan zou die eigenlijk in staat moeten zijn 'om'. Als dat niet zo is, dan moeten we nagaan wat er in het secundair onderwijs misloopt.

Een tweede ding is dat we op tijd moeten ingrijpen. Op tijd ingrijpen, wil zeggen dat we heroriëntering moeten inzetten op het moment dat het nodig is en dat het kan. Het heeft geen nut noch voor de instelling, noch voor de docenten, noch voor de student, noch voor zijn ouders die het betalen, om te lang ergens te blijven proberen waar het geen nut heeft. Op dit moment, met het leerkrediet en de flexibilisering, is dat mogelijk.

De maatregelen die de verschillende hogescholen en universiteiten nemen, zijn zeer goed. Het enige wat eens moet worden onderzocht, is de rechtszekerheid voor de student. Als elke instelling zijn eigen manier begint te ontwikkelen, wordt het voor de student niet evident om nog te begrijpen of te weten wat nu waar en hoe werkt.

De voorzitter: De heer Cordy heeft het woord.

Paul Cordy (N-VA): Ik sluit me grotendeels aan bij de twee vorige sprekers, maar ik zou één puntje toch nog onder de aandacht willen brengen.

Een studiekeuze maken is niet iets vrijblijvend. Het is een zeker engagement dat men aangaat, een zeer groot engagement dat men aangaat. Men mag dus ook verwachten dat kandidaat-studenten zich daar dan ook grondig op voorbereiden. Dat betekent dat zij zelf ook met die oriënteringsproef aan de slag gaan, dat zij dit zelf ook eerlijk benaderen en nagaan waar zij kunnen bijspijkeren. Universiteiten kunnen inderdaad heel veel doen met extra studiebegeleiding enzovoort, maar je mag eigenlijk verwachten dat iemand die aan een studie hoger onderwijs begint, en zeker als het over een academische opleiding gaat, in staat is om zelfstandig met de resultaten van de oriënteringsproef om te gaan, zelfstandig te zoeken naar methodes om zich bij te spijkeren.

Men mag dus niet de hele opdracht aan de universiteit geven. Men mag verwachten dat er al wordt ingegrepen op het moment dat men nog in het secundair onderwijs is en dat men ook bezig is met de studiekeuze te maken. En men mag van de student dus een zekere zelfstandigheid verwachten om daaraan te remediëren. Er bestaan heel veel methodes. Er bestaan ook heel veel zelfstudiepakketten om de zaken bij te spijkeren. Ik denk dat het nuttig is dat men studenten ook in die richting zet.

De voorzitter: Minister Crevits het woord.

Minister Hilde Crevits: Collega's, er worden hier veel dingen gezegd. Ik ga proberen de discussie zuiver te houden.

Collega Brusseel, u had het over de oriënteringsproef en de niet-bindende toelatingsproef. Er is natuurlijk een elementair onderscheid tussen de twee. Collega Cordy, uw woordgebruik van daarnet ... ik denk dat het ging over de effecten van de toelatingsproef. In ieder geval, ik probeer de twee uit elkaar te houden.

Het zal straks de derde keer zijn dat de oriënteringsproef wordt afgenomen. De eerste keer hebben 2000 jongeren deelgenomen, vorig jaar 6000 jongeren. Ik hoop dat het er nu nog veel meer zijn. Uiteindelijk zou elke jongere uit het secundair onderwijs de kans moeten krijgen om die oriënteringsproef te doen. Die oriënteringsproef heeft als doel om te peilen naar kennis, motivatie, interesses, om vervolgens over alle hogescholen en universiteiten heen – hbo5 en de graduaatsopleidingen moeten er ook nog bij – een aanbod te geven. De student vult individueel in en krijgt de kans om met de leerkracht hierover in dialoog te gaan. Het is bedoeld om te helpen bij de studiekeuze. Dat gebeurt in het secundair onderwijs. De andere collega's die zich aansluiten, zeggen dat men in het secundair onderwijs al moet heroriënteren als het nodig is, wat evident is. Columbus is in die zin al een beetje laat, maar veel vroeger kun je natuurlijk niet doen, omdat je een zekere kennis moet hebben verworven om te weten op welk niveau je staat.

Dat is luik nummer één, en het is mijn bedoeling om uiteindelijk tot een instrument te komen voor alle jongeren en dat betrouwbaar is voor jongeren. Ook hier hebben we een paar jaar nodig om te weten hoe betrouwbaar het is. Stel dat je de proef in het vijfde jaar doet, daarna volgt het zesde jaar en daarna ga je naar de universiteit. We willen dan ook nagaan of men daar slaagt. Het is maar betrouwbaar als de slaagkansen in het hoger onderwijs daardoor een beetje worden vergroot. Het moet ook voor de toelatingsproeven al een spiegel voorhouden. Dat is dus luik nummer één waar we met de universiteiten en het secundair onderwijs aan het werken zijn.

De studiekeuze. U weet dat er nog niet zo lang geleden een impactonderzoek is gebeurd naar wat in een mensenleven het meest ingrijpende is. De studiekeuze blijkt het meest ingrijpende te zijn in een mensenleven, en na de studiekeuze is het huwelijk het belangrijkste moment in je leven, gevolgd door het krijgen van kinderen. Het zijn niet mijn woorden maar het resultaat van een onderzoek, om het belang te onderstrepen van de studiekeuze.

We hebben er deze legislatuur – en het is de eerste keer dat het wordt gedaan – twee ingrepen op gedaan om te helpen bij het studiekeuzeprocess. De eerste ingreep is Columbus, de oriënteringsproef. De tweede ingreep is de niet-bindende toelatingsproef waar ik het daarnet in mijn antwoord over had. Wat rector Sels zegt, past binnen het remediërende van die niet-bindende toelatingsproef.

Voor mij is het zeker oké – en ik hoop dat de regering mij daar morgen in zal volgen – als aan de niet-bindende toelatingsproef remediërende voorwaarden verbonden worden. De hogescholen en de universiteiten vragen om dat te kunnen doen.

Over de 30 procentregel maakte ik mij aanvankelijk grote zorgen, en ik heb daar ook actuele vragen over beantwoord. Nu zien we de resultaten van die 30 procentregel en zie ik welke jongeren niet op dezelfde plaats dezelfde studierichting mogen volgen. In Leuven werd ook onderzocht wat de slaagpercentages waren van studenten die dat de voorbije jaren wel gedaan hadden. Die zijn zeer laag. Maar als je de maatregel van Leuven legt naast de maatregel van Gent, waar ze na twee jaar ingrijpen, dan zijn de resultaten nagenoeg gelijk. Overal hebben we nu nieuwe rectoren en ik heb hen gevraagd om samen te zitten om te kijken of je

op universitair niveau niet kunt komen tot gelijke maatregelen. Ik wil ze niet van bovenaf opleggen, maar het zou aangenaam zijn als iedereen dezelfde set van maatregelen zou hanteren. Zoals de heer Daniëls zegt, is dat ook goed voor de studenten, die dan weten dat overal hetzelfde geldt. Naar mijn aanvoelen zijn we in die richting aan het evolueren. Ik heb nog maar net de pas verkozen nieuwe rector van Gent gesproken en ik heb de indruk dat men er daar ook zo over denkt.

Wat de remediëring betreft, heb ik in mijn toespraak bij de opening van het academiejaar in Kortrijk de vraag gesteld waarom het niet mogelijk zou zijn om aan de niet-bindende toelatingsproeven onmiddellijk digitale pakketten voor remediëring te koppelen. We kunnen zoveel aan. Ik heb dat ook aan de hogescholen voorgesteld. Ik vind het niet oké dat studenten zelf op zoek zouden moeten gaan naar remediëring. Sommigen willen daar onmiddellijk mee beginnen, anderen willen wachten tot het academiejaar is gestart. In Kortrijk loopt er een interessant project rond digitalisering. Je zou meteen nadat de jongeren de resultaten ontvangen van de niet-bindende toelatingsproef, de weg kunnen wijzen naar de remediëring. Wie dat wil of nodig heeft, zou daar meteen voor op weg moeten worden gezet zonder dat daar budgettair grote inspanningen voor moeten worden gedaan. Dat hoeft ook niet zwaar te wegen op het beleid van een universiteit of hogeschool. Ook dat moet de komende maanden verder besproken kunnen worden.

Mijnheer Daniëls, u hebt een punt wanneer u zegt dat de flexibilisering doorgevoerd is. Het is wel zo dat als we kijken naar de tijd die jongeren erover doen om een diploma te behalen, we het, in vergelijking met andere regio's of landen, niet zo slecht doen. Jongeren behalen bij ons op relatief jonge leeftijd hun diploma, maar als je het vergelijkt in Vlaanderen met 10 of 15 jaar geleden, dan duurt het nu wel langer dan vroeger. Wat mij het meeste zorgen baart, is de impact van het niet slagen op het zelfvertrouwen van de jongeren. Ik kan mij niet voorstellen dat een jongere er deugd van zou hebben om jaar na jaar niet te slagen en dan zijn studiepunten te zien slinken en in een studierichting terecht te komen die ook niet de richting van zijn of haar dromen is. Daarom vind ik het zo belangrijk dat we op twee punten ingrijpen: Columbus om te oriënteren en de weg te wijzen, en de niet-bindende toelatingsproeven om de student op weg te zetten zodra de keuze is gemaakt.

De voorzitter: Mevrouw Soens heeft het woord.

Tine Soens (sp·a): Minister, ik dank u voor uw bijkomend antwoord. Ik heb niet goed begrepen of er nu al resultaten zijn of niet. U zegt dat we het effect zien van de maatregelen in Leuven en in Gent en dat die gelijklopen. Het academiejaar is evenwel nog niet afgesloten en we hebben nog geen cijfers. Waarop is dat dan gebaseerd?

Minister Hilde Crevits: U bedoelt nu de 30 procentregel. Ik dacht dat u cijfers vroeg over de resultaten van de niet-bindende toelatingsproeven.

Tine Soens (sp·a): Neen, ik vraag naar cijfers over de effecten van de studievoortgangmaatregel.

Minister Hilde Crevits: Ik heb het verslag nog niet, maar uit de gesprekken die ik heb gehad met de rectoren, leid ik af dat de effecten gelijkaardig zijn als je naar de pure aantallen kijkt. Dat is mij officieus gemeld.

Tine Soens (sp·a): Het is dus nog niet officieel, maar het is wel goed om te zien welke effecten die studievoortgangmaatregelen hebben en of ze doen wat ze moeten doen en of daar ook geen 'collateral damage' wordt aangericht. Ik merk dat de cel diversiteit van de KU Leuven er in haar verslag op wijst dat we zeker

moeten opletten met die kansengroepen. Onlangs heb ik een overleg gehad met rector Van Goethem van de Universiteit Antwerpen, die absoluut geen generieke maatregelen wil in zijn universiteit, net vanwege het mogelijke effect op bepaalde groepen. Daarom zou ik het toch wel goed vinden om dat onderzoek te krijgen om na te gaan of daar geen 'collateral damage' is, want dat wil niemand van ons hier, neem ik aan.

De voorzitter: De vraag om uitleg is afgehandeld.

VRAAG OM UITLEG van Ann Brusseel aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de instaptoets lerarenopleiding – 2762 (2016-2017)

VRAAG OM UITLEG van Koen Daniëls aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de daling van het aantal studenten in de lerarenopleiding en de resultaten van de toelatingsproef – 2907 (2016-2017)

Voorzitter: mevrouw Kathleen Helsen

De voorzitter: Mevrouw Brusseel heeft het woord.

Ann Brusseel (Open Vld): In de media van 24 en 25 augustus vernamen we dat de lerarenopleidingen aan de hogescholen geconfronteerd worden met teruglopende aantallen wat de inschrijvingen betreft. Volgens sommige reacties kan dit toe te schrijven zijn aan de verplichte, maar niet-bindende instapproef die vanaf het nieuwe academiejaar wordt afgenomen.

In deze commissie hebben wij het al vaker gehad over deze instapproef, die op de eerste plaats als kwaliteitsinstrument moet worden begrepen. Minister, tijdens de vergadering van 19 januari 2017 stelde u letterlijk dat het niet de bedoeling is dat de kwantiteit van de instroom door de proef wordt bepaald.

Wat zijn de meest actuele cijfers wat betreft de inschrijvingen aan de lerarenopleidingen? Kan op basis hiervan al een vergelijking met andere jaren worden gemaakt?

Op welke manier zal de afname van de instapproef worden geanalyseerd? Zal er een terugkoppeling gebeuren met de resultaten van de testfase?

Wegens privacyredenen hebben studenten de mogelijkheid om, eenmaal de proef afgenomen, hun resultaten niet kenbaar te maken aan de hogeschool. Om hoeveel procent van de deelnemers gaat het hier?

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Vanaf het huidige academiejaar zijn alle studenten die starten met een lerarenopleiding aan de hogeschool, verplicht een toelatingsproef af te leggen voor ze zich kunnen inschrijven. Ook studenten die eerder een andere bachelor of master behaalden, dienen deze toets af te leggen. Het doel van de toelatingsproef is om studenten een indicatie te geven van de mate waarin ze over de nodige basiskennis op het moment van de inschrijving al dan niet beschikken.

Ik breng u nog even in herinnering waarom we die toets hebben ingevoerd. Niet alleen om de studenten een redelijke kans geven, maar ook voor de uitstroom. Ik herhaal het nog even, één leraar beïnvloedt in zijn carrière in de lagere school

duizend leerlingen, één leraar in het secundair onderwijs beïnvloedt, afhankelijk van de meetmethode, tien- tot twaalfduizend leerlingen. Het is dus in het belang van ons Vlaams onderwijs dat wie voor de klas staat, onze sterke leerkrachten en profielen zijn. Dus komen we bij de opleiding leerkracht terecht. We kunnen van die mensen, die docenten in de lerarenopleiding, veel verwachten, maar zij beginnen natuurlijk met het materiaal, de studenten, de capaciteit van de instroom. Ze kunnen in die drie jaar maar bereiken wat ze kunnen bereiken in de tijd die hun toebemeten is.

Uit een rondvraag van De Morgen eind augustus, dus nog geen definitieve cijfers, die zijn er intussen wellicht wel, blijkt dat ook dit jaar minder studenten ervoor kiezen om een lerarenopleiding aan te vatten. Dat is eigenlijk zeer eigenaardig: ook al waren het nog maar voorlopige cijfers, toch kregen we al te horen dat de invoer van de verplichte, niet-bindende toelatingsproef door een aantal hogescholen werd gesuggereerd als oorzaak omdat, volgens diezelfde hogescholen, deze een afschrik-effect zou hebben. Als een niet-bindende toelatingsproef die enige indicatie van de slaagkansen geeft, de reden is om een opleiding niet aan te vatten, dan heeft die niet-bindende toelatingsproef al een vorm van het effect dat ze moet hebben. De student heeft al van zijn klassenraad in het secundair onderwijs gehoord dat die studiekeuze niet de beste leek. We mogen niet vergeten dat er voor het hoger onderwijs al een klassenraad advies geeft.

Andere hogescholen zien dan weer een positief effect van de toelatingsproef. Die hoorden we ook, er zijn dus toch wel wat verschillende geluiden. Als we immers studenten voor aanvang van de opleiding kunnen laten inzien wat zijn of haar mogelijkheden en valkuilen zijn, vallen er misschien minder uit tijdens de opleiding dan nu, starten studenten met een sterker aanvangskapitaal aan de opleiding en kan de uitstroom mogelijk zelfs verhogen, zowel numeriek als kwalitatief.

In mijn schriftelijke vraag nummer 563 van 15 juni 2017 vroeg ik aan de minister naar de analyse van de resultaten van de eerste toelatingsproef. U gaf aan, minister, dat de Vlaamse Hogescholenraad bezig is met de analyse. Ondertussen zijn drie dikke analyses verschenen. Het is zeer interessant materiaal, al mis ik nog een aantal variabelen die best nog wel het onderzoeken waard zijn.

Op 13 september vernamen we de resultaten van de proeven die sinds de paasvakantie van dit jaar zijn afgenomen. Daaruit blijkt dat 65 procent van de studenten slaagt voor wiskunde en 70 procent voor Nederlands. Hier en daar horen we dan gejuich: 'Joepie, dat zijn goede resultaten.' Maar ik wil erop wijzen dat al deze studenten een diploma secundair onderwijs hebben gehaald. Dat wil dus ook zeggen dat 35 procent niet slaagt voor wiskunde en 30 procent niet voor Nederlands. Voor Frans zijn de resultaten nog minder fraai, want amper de helft van de deelnemers haalde de norm.

Minister, zijn er ten opzichte van de eerste afname van de toelatingsproef aanpassingen gebeurd of kon die versie worden gebruikt voor de verdere uitrol waarvan we nu de resultaten kennen? Dit om een vergelijking van de resultaten mogelijk te maken.

Wanneer behaalt men de norm om te slagen voor een onderdeel? Met andere woorden, waar ligt de cesuur en hoe is deze bepaald? Concreet, als de cesuur bepaald is op de studenten die het jaar of de twee jaar voorafgaand in de lerarenopleiding zaten, dan denk ik dat de cesuur niet juist bepaald is. Want dat was net de groep waarvan men zei: we weten niet of die groep sterk genoeg is om de opleiding aan te vatten. Wat is de verhouding van de cesuur tot de eindtermen in de derde graad van het secundair onderwijs van de betreffende vakken?

We hebben ondertussen kennis mogen maken met de resultaten van deze toelatingsproef en het driedelige analyserapport. Hoe waren uw bevindingen bij deze analyse? Welke bevindingen wilt u hier in uw beleid aan koppelen in het kader van de lerarenopleiding?

Hoe verklaart u de mindere resultaten voor de proef Frans? U hebt er in de pers al over gesproken. Hoe verklaart u dat respectievelijk 35 en 30 procent van de toekomstige studenten de norm niet halen voor wiskunde en Nederlands?

Welke aanpassingen stelt u nog voor aan de toelatingsproef?

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Dank u voor deze interessante vragen.

Ik zal starten met iets wat ik al een paar keer heb gezegd. Ik ben grote fan van de verplichte niet-bindende toelatingsproef voor de lerarenopleiding. Als het effect is – ik zal straks cijfers geven – dat er in plaats van tien leerlingen waarvan er uiteindelijk vijf het diploma halen, acht starten waarvan er zeven het diploma halen, dan is dit voor mij bijzonder geslaagd. De bedoeling is niet studenten af te schrikken, maar hun een spiegel voor te houden: ze kunnen nagaan of het hun ligt of niet.

De hele commotie rond de toelatingsproef en de wijze waarop sommigen, ook van ons eminente hogescholen, zich eerder negatief hebben uitgesproken over de proef, vond ik niet oké, en ik heb dat persoonlijk laten weten. Gisteravond hebben we het daar ook over gehad met de hogescholen.

Dat vind ik eigenlijk niet goed. Je moet daar niet bang van zijn. Je moet de resultaten van die proef als een middel gebruiken – we hebben het er daarnet al over gehad – om de jongeren een spiegel voor te houden, ze te remediëren. Als er een paar niet starten door die proef, zijn er dat misschien die ook het diploma niet zouden hebben gehaald. En dus zijn we niet zo slecht bezig.

Hoe zit het nu met de cijfers? De cijfers rond de inschrijvingen lerarenopleiding 2017-2018 kan ik nog niet geven, omdat ze er niet zijn. Wel hebben we uiteraard de cijfers 2016-2017. Ik heb de cijfers over het aantal inschrijvingen 2015-2016 daarnet opgevraagd. Voor kleuteronderwijs, lager onderwijs en secundair onderwijs waren er 8285 trajectstarters in het eerste jaar.

Waarom geef ik u die cijfers nog eens mee ter herinnering? Omdat we wel weten hoeveel jongeren er de toelatingsproef hebben afgelegd, maar de cijfers over hoeveel jongeren er nu effectief gestart zijn, zitten niet in onze databank. Dat zal nog een week duren. We hebben tot vanmiddag geprobeerd om die cijfers te hebben, maar het zijn nog telefooncijfers. En ik vind dat deze commissie wel wat meer verdient dan telefooncijfers.

Koen Daniëls (N-VA): En weten we dan hoeveel er die proef hebben afgelegd?

Minister Hilde Crevits: Het cijfer dat ik net gaf, ging over hoeveel er het vorige academiejaar, 2015-2016, gestart zijn.

In het academiejaar 2016-2017 werd de toelatingsproef uitzonderlijk – dat was de allereerste keer – afgenomen nadat de studenten al waren ingeschreven in de lerarenopleiding, waardoor die niet-bindende toelatingsproef geen eventuele invloed had op de instroom. Je schrijft je in, je start en dan moet je een proef afleggen. Dit jaar was dat helemaal anders. Vanaf dit academiejaar is het zo de toelatingsproef volledig moet zijn afgelegd vooraleer je start met de lerarenopleiding aan de hogeschool.

De registratie van de inschrijvingen voor het academiejaar 2017-2018 is nu nog bezig, waardoor ik nog geen definitieve cijfers heb. Maar ik heb wel cijfers over hoeveel jongeren zich hebben laten registreren voor die niet-bindende toelatingsproef en hoeveel jongeren de proef ook effectief volledig hebben afgelegd – want er zijn er ook die hem gedeeltelijk hebben afgelegd.

Wat hebben we daar? We weten dat pas sinds vanmiddag. Het is dus vers van de pers. 8277 studenten hebben tot vanmiddag de verplichte niet-bindende toelatingsproef voor de professionele lerarenopleidingen volledig afgelegd. Dat is iets minder dan diegenen die zich geregistreerd hebben. Er zijn 9160 kandidaten die zich hebben geregistreerd, die hadden aangemeld dat ze graag de niet-bindende toelatingsproef wilden afleggen. Maar het is niet omdat je je registreert, dat je de proef ook volledig aflegt. Van die 9160 zijn er 8277 die de proef volledig hebben afgelegd: 1819 voor het kleuteronderwijs, 2966 voor het lager onderwijs en 3492 voor het secundair onderwijs.

Hoe zit die proef in elkaar? Dat weten jullie wellicht. Als je een opleiding kleuter- en secundair onderwijs start, leg je een toelatingsproef Nederlands af en een test studievoordigheden en motivatie. Voor het lager onderwijs komen daar Frans en wiskunde bij. De overgrote meerderheid van de deelnemers – dat is ook een van de vragen – heeft er geen probleem mee dat de resultaten worden gedeeld, want de student beslist er vrij over dat de resultaten van die proef worden gedeeld met de hogescholen. 83 procent van de deelnemers heeft daarin toegestemd. Die proef – dat weten jullie – houdt een spiegel voor over de begincompetenties. Ik kom straks terug op hoe die worden gemeten. Je kunt eigenlijk niet slagen of zakken. Je kunt niet zeggen: 'Ik ben gebuisd.' Maar we kunnen wel, zeker voor Frans, bekijken of je het niveau haalt waarvan we verwachten dat je het haalt. Voor mij is het van belang dat die proef een spiegel voorhoudt, dat die proef zelfs een aantrekkingskracht kan hebben en dat de juiste jongeren ook de opleiding starten.

Ik wil een suggestie doen. Velen gebruiken nog altijd het woord instapproef. Wij hebben verleden jaar afgesproken dat het niet-bindende toelatingsproef zou worden. Ik zou echt willen vragen dat iedereen probeert hetzelfde woord te gebruiken. Anders wordt het te verwarrend: oriënteringsproef, toelatingsproef, instapproef. En dan zijn er nog ijkings testen aan de universiteiten. Zo raken we helemaal in de war. Vandaar: de niet-bindende toelatingsproef.

Collega's, die toelatingsproef wordt op dezelfde manier geanalyseerd als de huidige analyse van de afname in 2016. Wat doen we? We hebben hierover uitgebreid gediscussieerd. Er gebeurt een analyse van de scores op de verschillende testonderdelen, van de verschillen tussen groepen, bijvoorbeeld kleuter/lager/secundair, man/vrouw, generatiestudent /niet-generatiestudent, vooropleiding. Collega Daniëls, als u nog variabelen wilt meegeven, doe gerust, we kunnen bekijken wat we er nog kunnen uithalen of wat we nog meer kunnen weten. Er is een itemanalyse, een biasanalyse en een correlatie-analyse, onder andere de slaagpercentages, zodra die uit onze databanken beschikbaar zijn.

Zodra alle analyses volledig afgerond zijn, kunnen we terugkoppelen. Hier moeten we met twee zaken rekening houden: de periode waarin de toelatingsproef kan worden ingevuld, wordt pas afgesloten in maart 2018. Hoe komt dat? Omdat studenten zich ook in het tweede semester kunnen inschrijven. Die proef staat op dit ogenblik dus nog altijd open om af te leggen.

Bovendien zullen de benodigde gegevens uit de Databank Hoger Onderwijs voor de afname uit 2016 pas op januari 2018 beschikbaar zijn. Voor de afname van 2017-2018 is dat dan januari 2019. Dat volgt elkaar dus op.

Ik heb ook al gezegd dat je een aantal jaren nodig hebt om te kunnen valideren. Die validatie – dat betekent hoe de scores van de studenten zich verhouden tot hoe ze presteren in de lerarenopleiding – kunnen we pas dan ook effectief doen.

Tussentijds kunnen we wel rapporteren over welke feedbackcategorieën studenten behaald hebben. Vooraleer we de proef afsluiten, kunnen we dus wel al bekijken wat de feedbacks zijn die werden gegeven.

Een vergelijking tussen de verschillende afnamecohortes – afname 2016 en afname 2017-2018 – kan ook gebeuren, maar men moet er dan wel rekening mee houden dat voor Nederlands en Wiskunde intussen de kwartielen werden aangepast, maar ik denk dat we het daarover wel eens zijn.

Men is vrij om zijn resultaten al dan niet te delen. Het percentage jongeren die hun resultaten delen met de hogeschool, ligt vrij stabiel. Het aandeel dat zijn resultaten niet wil delen, blijft beperkt. Maar ik vind het, zeker als je de opleiding start, een totaal gemiste kans als je die resultaten niet wilt delen.

Het verzameldecreet dat, collega's, nog moet worden goedgekeurd, biedt de mogelijkheid om de deelname aan niet-bindende toelatingsproeven verplicht te maken. Wij leggen daar dus een decretale basis. In een besluit van de Vlaamse Regering kan deze verplichte deelname verankerd worden vanaf het academiejaar 2018-2019. Het is de bedoeling om dat te doen. De resultaten worden dan automatisch meegedeeld aan de hogeschool waar men zich inschrijft. Dat is de volgende stap. Nu hebben we nog de eerste projecten, maar vanaf volgend academiejaar zou een automatische deling gebeuren op de plaats waar men zich inschrijft.

Studenten worden dan natuurlijk geïnformeerd over wat er met de resultaten wordt gedaan. Hogescholen hebben de optie om op basis van de resultaten remediëringstrajecten op te leggen.

De inhoud van de verschillende testonderdelen is onveranderd gebleven. De feedbackcategorieën voor wiskunde en Nederlands zijn iets strenger afgesteld dan vorig jaar. Bij de eerste afname waren de scorecategorieën gebaseerd op een representatieve steekproef van laatstejaarsleerlingen uit het secundair onderwijs uit de pretest van mei 2016. We hebben dus eerst getest in het secundair onderwijs, dan hebben we de groep die deelnam getest. De feedbackcategorieën van de afname dit academiejaar zijn afgesteld aan de hand van de totale testpopulatie van de afname van de toelatingsproef in 2016. Dat waren ongeveer zesduizend studenten voor Nederlands. Voor wiskunde ging het om een testpopulatie van ongeveer tweeduizend studenten. De populatie van 2016 presteerde iets beter dan de testpopulatie van vorig jaar, waardoor sommige categorieën naar boven zijn bijgesteld en strenger werden gemaakt. De feedbackcategorieën van Frans zijn gebaseerd op het Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen (ERK). Daar hebben we niets aan veranderd omdat dit een eenduidig kader is.

Wat met de cesuur? Slagen of zakken is in dezen moeilijk. Het is een niet-bindende toelatingsproef. We starten de begincompetenties. Het is geen 'baccalauréat', dat alle eindtermen van het secundair onderwijs gaat testen. Wij geven feedback in vier categorieën. We hebben vier kwartielen. De testpopulatie wordt door middel van een statistische analyse opgedeeld in vier percentielen, wat bijvoorbeeld een categorie oplevert van de laagste 25 procent laagst scorenden en een categorie van de 25 procent hoogst scorenden. Het gaat dus om een relatieve normering, de groepen studenten worden met elkaar vergeleken.

Bij C en D wordt remediëring benadrukt, bij A wordt aangegeven dat de student volgens de test beschikt over voldoende vaardigheid in een bepaald onderdeel. Uiteraard zeggen wij ook altijd dat de test een momentopname is. Trouwens, die test werd niet door onze overheid ontwikkeld, maar door de hogescholen zelf. Ook de beleidsmedewerkers van de Vlaamse Onderwijsraad hebben expertise in deze materie. Ik sluit absoluut niet uit dat er nog bijstellingen zullen moeten gebeuren aan de feedbackcategorieën. We moeten ook bekijken in welke mate remediëringstrajecten een impact hebben op wie slaagt. Het is de bedoeling om die test jaar na jaar fijnmaziger te kunnen afstellen op wat we wensen.

Bij Frans lezen en Frans luisteren wordt gebruikgemaakt van ERK-categorieën. Het uitstroomniveau voor luisteren is B2, voor lezen B1+. Bij A0, A1 en A2 is er nog veel werk voor de boeg, iemand met B1 is er bijna, B2 heeft het gevraagde niveau al behaald. Hier wordt in de feedback benadrukt dat het niveau van Frans onderhouden moet worden, ook al is het niveau A1 bereikt of bijna bereikt, en dat ook voor de mondelinge vaardigheden zal moeten worden geoefend. Aandachtspuntje: mondelinge vaardigheden zijn niet opgenomen in de toelatingsproef omdat die moeilijk digitaal te testen zijn. Bij het opstellen van de vragen voor de verschillende testonderdelen is men altijd uitgegaan van de begincompetenties die men nodig heeft om op het einde van de lerarenopleiding de nodige leerresultaten te kunnen behalen.

Voor Nederlands zijn de eindtermen bij de ontwikkeling van het testonderdeel geraadpleegd. Voor wiskunde is bij het opstellen van de vragen gekeken naar de leerstof en de leerplannen uit het lager onderwijs. Er wordt in de toelatingsproef getest over hoeveel kennis de student na al die tijd nog beschikt. Het is immers deze leerstof die de leerkracht ook zal moeten onderwijzen in het lager onderwijs.

Voor Frans is men, zoals ik al heb gezegd, uitgegaan van het niveau dat al minimaal behaald zou moeten zijn om op het einde van de lerarenopleiding tot het gewenste uitstroomniveau in Frans te komen. Dat is zo omdat in aso, tso en bso andere uitstroomniveaus bestaan. Voor lezen rangeert het bijvoorbeeld tussen A1 en B1, afhankelijk van het feit of je nu aso, tso of bso hebt gedaan.

Uit de eerste analyses blijkt al dat de toelatingsproef doet waarvoor hij ontwikkeld werd: de sterktes en zwaktes komen zeer duidelijk naar voren. Er is absoluut feedback nodig. Het is van belang dat die samen met de hogeschool gegeven wordt.

Collega's, het is nog iets te vroeg om al uitspraken te doen over extra beleidsmaatregelen. Hoewel, ik heb er al twee genomen. De proef wordt verplicht als de regering en vervolgens u allen dit goedkeuren in het parlement. En we zouden elk jaar een beetje willen bijstellen op basis van de resultaten die worden geboekt. We hebben nu ook al het niveau wat bijgesteld.

De eerste analyses behandelen immers enkel de resultaten van de deelnemers op de verschillende onderdelen van de toelatingsproef, maar zeggen nog niets over hoe deze deelnemers uiteindelijk hebben gepresteerd in hun eerste jaar in de lerarenopleiding en bij uitbreiding in de jaren die volgen. Wij willen natuurlijk dat daar positieve zaken uit voortvloeien. Wij doen die proef niet om de proef te doen, maar om resultaten te boeken.

De vraag is dus of de tekorten van de instromende studenten worden weggevoerd tijdens hun studies, hoe het rendement is van de jongeren, hoeveel studenten succesvol uitstromen en hoeveel hun studies stopzetten. Kortom, heeft die proef al dan niet een gunstig effect op de kwantiteit en vooral ook op de kwaliteit van die uitstroom van de studenten in de lerarenopleiding? De analyses van de koppeling met de studieresultaten van de studenten moeten nog

gebeuren, maar dat kan uiteraard maar als we gevalideerde gegevens voorhanden hebben in onze databanken.

Hoe zijn de resultaten voor Frans te verklaren? Daar kunnen we op zich al een hele namiddag mee vullen, denk ik. We hebben dat ook al gedaan in het verleden. Zoals al gezegd, is men bij het opstellen van de vragen voor wiskunde en Nederlands gaan kijken naar de leerstof uit het lager onderwijs en de eindtermen in het secundair onderwijs. In principe zouden jongeren die de toelatingsproef invullen, ter zake over de nodige competenties moeten beschikken. Wat Frans betreft, gaat men niet uit van de eindtermen, maar van het basisniveau dat vereist is. Een mogelijke verklaring voor de mindere scores voor Frans zou kunnen liggen in het feit dat er binnen het leerplichtonderwijs een verschillend uitstroomniveau is voor bso, tso en aso. Dat is evident. Ook voor Nederlands zijn er trouwens verschillen qua uitstroomniveau. Ik ga daar echter nog geen grote uitspraken over doen, omdat we de resultaten van de student nog moeten koppelen aan zijn vooropleiding in het secundair onderwijs. Zodra de onderzoekster de nodige gegevens uit de Databank Secundair Onderwijs heeft ontvangen, gaan we dat ook doen, en zult u daar ook de nodige informatie over krijgen.

Als men in de lerarenopleiding blijkt in te stromen met te weinig basiskennis, dan moet die worden bijgespijkerd. Dat is heel belangrijk voor de hogescholen, want die gaan soms uit van een bepaald basisniveau en als ze zien na de toelatingsproef dat die er nog niet is, dan moeten zij ook de eerste maanden wat gaan remediëren wat dat betreft. Ik heb echter begrepen dat men wel enthousiast is om dat ook daadwerkelijk te gaan doen.

Ziezo. Ik weet dat het heel veel informatie is, en wellicht heb ik nog niet alle vragen in detail beantwoord, maar de vragen waren ook zeer omstandig en ik weet dat we over die toelatingsproef nog debatten zullen hebben in deze commissie op het ogenblik dat de resultaten nog wat beter bekend zijn. Alles wat ik bij me heb, heb ik echter bij dezen ook met u gedeeld.

De voorzitter: Mevrouw Brusseel heeft het woord.

Ann Brusseel (Open Vld): Minister, ik dank u voor uw antwoord. Het is een zeer belangrijk thema. Het is zeer belangrijk om de resultaten goed onder de loep te nemen nu we bezig zijn met de hervorming van de lerarenopleiding. Ik wil nog eens terugkomen op het punt van het verschil tussen diegenen die de proef volledig hebben afgelegd en diegenen die zijn geregistreerd, maar de proef niet volledig hebben afgelegd. Mogen diegenen die de proef niet volledig hebben afgelegd, zich dan inschrijven? Neen? Oké. Dat leek me ook al wel zo. Als men de proef niet volledig wil afleggen omdat men die te saai of te moeilijk vindt, dan denk ik dat dat ook al genoeg zegt.

Wat de analyse en de evolutie van de test betreft, lijkt het me interessant voor ons om eerst de analyses grondig te lezen en daar dan op een ander moment nog eens op terug te komen.

Ik denk dat het delen van de resultaten met de hogescholen een noodzakelijke evolutie is. Ik ben dus ook blij dat dat zal worden gedaan. Ook al is het aandeel van de studenten die dat niet willen doen beperkt, ook hier wijst het feit dat je de resultaten van je test niet open wilt bespreken met mensen die je dan remediëring kunnen geven, erop dat je niet de juiste attitude hebt. Het is dan op zich al duidelijk dat dat niet de juiste profielen zijn die men zoekt.

Wat het Frans betreft, geeft u een aantal niveaus aan, en ook de reden waarom sommigen niet slagen. Er is inderdaad een niveauverschil tussen A1, A2, B1, B2, en niet alle instromende studenten hebben dezelfde niveaus behaald in het

middelbaar onderwijs, hebben dezelfde eindtermen in het middelbaar onderwijs. Dat klopt, maar ik maak me ongerust als u zegt dat de mondelinge vaardigheden niet in de proef zitten. Nochtans is dat precies wat men gaat doen in het lager onderwijs, namelijk mondelinge taalvaardigheid bijbrengen of stimuleren. Uit de verslagen van de onderwijsinspectie die hier vorig parlementair jaar zijn besproken, bleek ook dat er geen spreekdurf is. Het probleem zit dus net bij het spreken, blijkbaar ook al bij de aanvang van de opleiding, maar op het einde van de opleiding is het nog steeds hetzelfde probleem.

Collega's, we moeten eerlijk zijn, zo'n niveau B1 is al niet zo heel hoog. Om op reis te gaan naar Frankrijk is dat prima, maar om zelf les te gaan geven, zijn de daarnet opgesomde niveaus niet zo onvoorstelbaar hoog. Wie Content and Language Integrated Learning (CLIL) wil geven, moet een veel hoger niveau halen, namelijk C1. Die krijgen dan wel die lesbevoegdheid. Ook weten we dat er wordt gedelibereerd in lerarenopleidingen, dus zelfs als je zowel bij de aanvang, bij de niet-bindende toelatingsproef als in de loop van je studies en aan het einde voor Frans geen schitterende cijfers haalt, dan kun je nog steeds worden gedelibereerd. Daar maak ik me toch zorgen over, in die mate zelfs dat de vraag rijst of iedereen dat Frans wel verplicht moet kennen. Immers, als we die cijfers zien, dan moeten we eerlijk zijn: het probleem is nog niet snel opgelost. Tenzij we gaan werken met een propedeusejaar waarin intensief wordt ingezet op Frans. Dat wordt echter een dure zaak, want dat is een jaar dat voorafgaat aan algemene vorming en aan het invullen van de lacunes.

Men moet ook eerlijk zijn: als er zich studenten aanmelden die zeer gemotiveerd zijn, maar die redelijk zwak of niet sterk, die matig scoren op de instapproef, die al niet moeilijk is, dan is dat remediëren tijdens de opleiding een opgave. De opleiding zelf is immers al redelijk zwaar, met x aantal vakken over heel diverse thema's. Het gaat niet alleen over je favoriete vak, het gaat over alle vakken. Je moet ondertussen ook het beroep leren. Het is professionele vorming. Je moet ook leren lesgeven. Je krijgt ook nog pedagogie en dergelijke meer, dus niet alleen vakinhouden.

Dat is dus allemaal veel. Hebben de studenten die maar matig scoren op die proef, de tijd en de capaciteiten om de lacunes weg te werken? Is er een extra jaar nodig? Dat kan misschien een suggestie zijn. Of moeten ze wel Frans doen? Zou het geen idee zijn om Frans als optie te laten en hen ook te laten kiezen voor Engels of voor dieper ingaan op cultuureducatie, ik zeg maar iets? Zouden de hogescholen daarin niet kunnen variëren? Wat baat het om bij iemand bij wie Frans echt niet lukt, dat door de strot te rammen met als gevolg een slechte onderwijskwaliteit op het vlak van Frans? Ik stel de vraag. Ik zou ze graag allemaal naar Frankrijk sturen voor een tijd, maar dat is niet voor iedereen haalbaar.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Ik ben namens mijn fractie blij dat iedereen nu het woord 'toelatingsproef' gebruikt. Minister, u lacht, maar al uw persberichten tot 22 december 2016 spreken over een 'instapproef'. *(Opmerkingen van minister Hilde Crevits)*

Ik ben blij dat iedereen het woord heeft overgenomen dat wij als fractie in het regeerakkoord hadden opgenomen omdat het duidelijkheid creëert. Ik ben blij dat we nu eenduidig dat woord gebruiken.

Dat de resultaten automatisch worden meegedeeld aan de hogeschool, is absoluut een goede zaak voor de hogescholen, in het kader van efficiëntie en ook voor de studenten. Dat is absoluut een meerwaarde. Nu moeten we steeds hopen dat de student zijn of haar rijksregisternummer ingeeft.

Ik maak me wel zorgen over een bepaald punt. We zitten nu met een raar fenomeen inzake de norm. U zegt dat we kijken naar de basiscompetenties: wat verwachten we dat iemand als basiscompetentie heeft om te kunnen starten in de lerarenopleiding zodat we de startende student in die opleiding van 3 jaar op het goede niveau krijgen van vakkennis, vakdidactiek en klasmanagement? We weten dat als een student te weinig basis heeft, we hem niet kunnen krijgen waar we hem moeten krijgen omdat er dan meer tijd moet worden gestopt in de kennis zelf van het vak waardoor er weinig tijd overblijft voor vakdidactiek en klasmanagement, met alle problemen van dien die we kennen als de praktisch-schok. We verlangen dus een basiscompetentie. Als we dan zeggen dat in welke kwartiel men komt, afhangt van de resultaten van de anderen, dan spreken we niet meer over een basiscompetentie maar over een relatief gegeven. Dat is een relatief gegeven waarbij we niet zeggen wat nodig is om te kunnen starten, maar waarbij we zeggen dat wat nodig is om te kunnen starten, afhangt van hoe goed of hoe slecht de andere leden van de cohorte het doen. Ik vind dat raar, echt raar.

Ik stel daarenboven vast dat voor wiskunde het niveau lager onderwijs wordt gevraagd voor iemand die start in de lerarenopleiding. De getallen zijn genoemd, zoals de 3294 secundair. Als men daarop maar 65 procent haalt, dan wil dat zeggen dat 65 procent start aan de opleiding 'regentaat' die net het niveau wiskunde basisonderwijs heeft. Daar maak ik mij zorgen over. Het gaat dan niet over diegenen die 100 procent halen. Ik heb de verdelingen bekeken. We zitten daar op een gemiddelde van 14 met een standaarddeviatie van 3. 14 min 3 is 11 en een mediaan van 16. Sorry, een gemiddelde van 16 en een mediaan... Daar maak ik mij zorgen over. Dat wil dus zeggen dat velen die starten aan de lerarenopleiding lager onderwijs de eindtermen wiskunde lager onderwijs niet eens beheersen. Vergeef me, maar ik maak me daar zorgen over.

Mevrouw Brussee gaf daarnet terecht aan dat ook het niveau Frans niet zo hoog is. Voor Nederlands maak ik diezelfde analyse. We moeten dus verregaande analyses maken om na te gaan of de cesuren die worden gelegd om in het een of andere kwartiel te komen, niet in absolute waarden moeten worden vastgesteld en dus niet relatief afgetekend ten opzichte van medestudenten.

Is er ook feedback naar het secundair onderwijs? Dit is een bron van informatie over het secundair onderwijs. Gebeurt de terugkoppeling in de andere richting?

Hebt u al zicht op het feit of er al dan niet in ondersteunend materiaal bijkomende hulp is voorzien? Welke bijstellingen zijn er? Misschien is het nog wat vroeg om deze vraag te stellen, maar het lijkt me handig om te weten.

De voorzitter: De heer Durnez heeft het woord.

Jan Durnez (CD&V): Minister, ik dank u voor een groeiende, rijke analyse die in de maak is. Ik hoop zeker dat dit niet leidt tot een betutteling van de hogescholen of de studenten. We kunnen eruit leren en stappen vooruit zetten.

We hebben soms de neiging om voor onze beurt te spreken, te weinig geïnformeerd. Dat is hier blijkbaar ook gebeurd in de aanvangsfase door sommige hogescholen. Het was te vroeg om er conclusies uit te trekken. De hogescholen zijn slim genoeg om dat ook te erkennen.

Hier is uit te leren omdat er heel wat data beschikbaar zijn. In de vragen van de leden hoor ik ook dat er bijzonder veel positieve hypothesen onder zitten op het vlak van verwachtingen waarmee we stappen vooruit kunnen zetten inzake doorstroming, resultaten enzovoort. Dat zal straks kunnen worden gemeten, en dat is een enorm goede evolutie.

De verwerking van de data is nog niet compleet, dat kan ook niet gezien de cyclus waarin wij zitten. Daar kunnen wij nog wat van leren: wie heeft deelgenomen, wie heeft ingeschreven, wat zijn de stappen tussen de verschillende richtingen?

Ik spreek een beetje vanuit mijn eigen hogeschool maar ook vanuit de provincie waar, naast de lijst die de minister vanmorgen gaf, ook de levensverwachting bijzonder goed is. (*Gelach*)

Vanuit de vergelijking doorheen de verschillende inschrijvingsjaren, is een koppeling van de attractie om in te schrijven aan de proef, of een toets of een proeftoets, mij om het even, voorbarig en niet geheel onderbouwd. Ik zie zowel bij VIVES in West-Vlaanderen als bij Howest dat er veel nuances zijn en dat er ook andere elementen spelen. Een van die elementen is de arbeidsmarkt zonder meer. Als we zien dat in West-Vlaanderen de inschrijvingen voor de opleiding kleuteronderwijs gedaald zijn, dan heeft dat puur te maken met de arbeidsmarkt in West-Vlaanderen in die sector. Dat is van alle tijden. Wanneer je de reeks bekijkt van tien of twintig jaar terug van de inschrijvingen, dan loopt dat daar mooi mee gelijk. Die nuance moeten we meer in beeld brengen, dan dit te proberen koppelen aan die stappen.

Ik denk dat het een hele stap vooruit is om die beweging te maken, dat dat leerzaam is voor elkeen en dat dit ten bate zal zijn zowel van de studenten als van het resultaat in onze opleidingen.

De voorzitter: Mevrouw Meuleman heeft het woord.

Elisabeth Meuleman (Groen): Minister, de vragen gaan inderdaad over dat krantenartikel dat eind augustus verschenen is, waarbij er aan de alarmbel getrokken werd en men zei dat er grote teruglopen zijn in de aantallen inschrijvingen. Dan is inderdaad te snel geweest. Er is gebleken dat de dalingen niet zo sterk waren. Ook de correlatie met de niet-bindende inschrijvingsproef is niet echt aantoonbaar, daar hebt u gelijk in. U hebt aangegeven dat er vragen bij kunnen worden gesteld, maar dat men niet zomaar kan zeggen dat er een rechtstreekse correlatie is.

Het punt dat wel belangrijk is om te maken, zeker vandaag op de Dag van de Leerkracht, is het feit dat we nog steeds tegen een lerarentekort aankijken en dat we nog extra leerkrachten zullen kunnen gebruiken in de toekomst. De berekeningen zijn gemaakt: tegen 2020 zijn er zeker extra leerkrachten nodig. Dan is het nodig om het beroep aantrekkelijker te maken en meer aanzien te geven, daar zijn we het allemaal over eens. Daar is echt een plan voor nodig. We wachten nog steeds op dat plan dat het lerarenberoep aantrekkelijker moet maken. Dat begint met de instapproef waarbij je kunt zien of er voldoende toeleiding is, of de studenten voldoende begeleid zijn, of iedereen weet hoe hij eraan moet beginnen, wat de verwachtingen zijn, of het duidelijk is dat de instap naar de niet-bindende oriënteringsproef er moet zijn.

We moeten een aantrekkelijke en sterke lerarenopleiding hebben. Er ligt een hervorming voor. Wat mij betreft ziet die er onvoldoende uit op dit moment. We moeten een inhoudelijke, ambitieuze en versterkte lerarenopleiding hebben en niet alleen een structuurhervorming. Daar moet naar worden gekeken. Er moet worden gekeken naar wat we kunnen doen aan de praktijkshock, aan de aanvangsbegeleiding van jonge leerkrachten, want ook daar zien we nog steeds een uitstroom. Wat kan er gedaan worden aan de werkdruk voor leerkrachten? Er is een plan nodig om ervoor te zorgen dat het beroep voldoende aanzien krijgt en aantrekkelijk wordt. Dan zullen studenten zich wel inschrijven in de lerarenopleiding. Er is op dat vlak zeker nog werk aan de winkel. Het is niet omdat de

cijfers niet zo dramatisch zijn als ze er eerst uitzagen eind augustus, dat er geen plan moet komen om het beroep te versterken.

De voorzitter: De heer De Meyer heeft het woord

Jos De Meyer (CD&V): Aanvullend: tussentijdse analyses, evaluaties en eventuele bijsturingen zijn uiteraard zeer zinvol, maar een grondige analyse en evaluatie kan men slechts doen nadat de eerste groep die de kans had om zich in te schrijven voor de toelatingsproef, effectief afgestudeerd is. Daar moeten we misschien nog even op wachten om meer definitieve uitspraken te kunnen doen.

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Collega's, dank u wel voor alle commentaren, suggesties enzovoort. Ik zou de volgende afspraak willen maken. Voor mij is het onmogelijk om nu op alle technische vragen in te gaan. Ik heb hier mensen gehoord die hun zorgen uiten over bepaalde niveaus die wel of niet gehaald worden. Je kunt daarover je zorgen uiten, maar ik vind het een fenomenaal grote meerwaarde dat die toelatingsproef er is. Als het over zuiver woordgebruik gaat, dan gaat die toelatingsproef over de startcompetenties die nodig zijn. De basiscompetenties in het decreet zijn de competenties die op het einde van de opleiding nodig zijn. Er zijn een aantal jaren te gaan vooraleer je die bereikt, drie jaar. Je mag de twee zaken niet met elkaar verwarren en zeggen dat de start- en de basiscompetenties dezelfde zijn. Dat is niet zo. Er moet een traject worden gelopen. We moeten daar zuiver in zijn, je mag de twee niet met elkaar verwarren. Daartoe dient de opleiding natuurlijk.

Collega Brusseel, mondeling Frans is uw grote zorg is, en het hele Frans op zich. Ik heb het niet zo voor wat u zegt, maar we kunnen daar later nog over discussiëren. Als je de discussie voert over de master basisonderwijs – maar dat is ook een ander debat – vind ik het van belang dat de opleiding voor onderwijzer een geïntegreerde opleiding is. Dat betekent dat je alles moet kennen. We aanvaarden toch dat mensen zich specialiseren, ook in het basisonderwijs, en dat masters daar ook kunnen binnenkomen. Ik vind dat je perfect moet kunnen zeggen dat je gaat voortdoen in Frans en je dan leerkracht Frans wordt. Maar de geïntegreerde opleiding is inherent aan de opleiding tot onderwijzer en ik zou er niet allemaal vakleraren van willen maken. We kunnen het er ongetwijfeld later ook nog over hebben. Wat ook wel interessant is, is dat als je het onderdeel Frans hebt gedaan, je ook onmiddellijk uitleg krijgt over wat je precies nodig hebt aan remediëring. Het is interessant dat men dat ziet als men de proef heeft gemaakt.

Het derde grote luik gaat over de lerarenopleiding op zich. Collega Meuleman, ik ben het niet met u eens als u zegt dat we een plan moeten schrijven. We moeten uiteraard werken aan een aantal elementen, maar we zijn dit volop aan het uitvoeren. Er is de niet-bindende toelatingsproef, maar kijk ook naar de jongeren die kiezen voor het lerarenberoep, kijk hoeveel aso'ers er vandaag kiezen om een opleiding tot leraar te volgen. Er zijn er verdorie veel te weinig. Dat is de reden waarom we ook in de hervorming van de lerarenopleiding die indicatieve master willen maken waardoor je op je 18e al kunt zeggen dat je naar de hogeschool of universiteit gaat en leraar wilt worden. Bij de adviezen die in de klassenraad worden gegeven, zijn er weinig tot geen adviezen om leraar te worden voor jongeren die naar de universiteit willen gaan. We willen dat remediëren en we willen daarvoor zorgen.

Collega Meuleman, de inhoudelijke componenten – onderschat dat niet – worden niet door de overheid vastgelegd. Wij leggen de basiscompetenties vast, maar het zijn de hogescholen – en ik wil dat absoluut zo houden – die beheerovereenkomsten zullen sluiten met de inhoudelijke componenten van de hervorming. Ze

is zo goed als klaar. Wij hebben gevraagd om een aantal elementen op te nemen. En uiteraard ben ik bereid, als we door de lerarenopleiding zijn, om een campagne te doen, maar vooraleer we met campagnes beginnen, wil ik alle bouwstenen klaar hebben liggen. We weten eigenlijk wat we moeten doen.

De proef zelf is voor mij een bouwsteen. Ik heb het deze voormiddag ook gezegd: een jaar extra om verpleger te worden, heeft geen enkel negatief effect op de instroom van de jongeren. De toelatingsproef voor geneeskunde: men vecht om te mogen meedoen. Ik geloof niet in het afschrikkend effect van de toelatingsproef voor de lerarenopleiding. Collega Daniëls, u hebt gelijk dat het niveau van wat we verwachten, hoog genoeg moet zijn. We zijn nu aan het leren en we proberen een weg te volgen. We zullen ongetwijfeld ook nog bijsturen, maar we moeten zorgen dat de lat ligt waar we ze graag hebben. Dat zal misschien net profielen aantrekken die geïnteresseerd zijn in het lerarenberoep.

Collega Meuleman, bij de onderhandelingen die nog moeten worden gevoerd, zit ook een component rond de jonge leerkracht en de werkzekerheid die hieraan gekoppeld is. Ik kan dat nu niet onmiddellijk oplossen. Het is werk, samen met de sociale partners. De opleiding op zich is een heel belangrijk element om het tekort in de toekomst op te lossen.

Ik wil nog even inspelen op wat collega Durnez heeft gezegd, zeer interessant trouwens, zoals wel vaker. Ik wil het specifiek even hebben over West-Vlaanderen waar op dit ogenblik een overschot aan kleuterleiders is, wat haaks staat op de evolutie in Vlaanderen. Dat heeft onmiddellijk een gevolg in de inschrijvingen voor de lerarenopleiding. Iedereen weet dat en gaat zich niet in de West-Vlaamse instellingen laten opleiden om in Brussel te gaan werken. Een zeldzame enkeling doet dat wel. Dat beeld zet zich snel door in de inschrijvingscijfers voor de opleiding. Dat is goed en slecht, maar het is een beetje regionaal gebonden. In de grootstad is dat helemaal anders dan in West-Vlaanderen, waarmee ik niet wil zeggen dat daar geen grootsteden zijn. Het levert een heel verscheiden beeld op in Vlaanderen en je ziet dat ook in de fluctuerende inschrijvingscijfers. Het heeft niet te maken met of de lat nu hoog of laag ligt, maar wel met de tewerkstellingskansen. We moeten daar uiteraard een beetje rekening mee houden. Denataliteit is op een aantal plaatsen aanwezig en op andere niet.

Wat ik kan doen – want ik voel dat dit veel interesse opwekt bij de parlementsleden –, is een afspraak maken met de Vlaamse Hogescholenraad (VLHORA). Binnen de VLHORA zijn mensen bezig met het ontwikkelen en het bijsturen van de proef. Ik heb er geen probleem mee om in het voorjaar eens van gedachten te wisselen, ook met de mensen die de toelatingsproef ontwikkelen, en eens te zien hoe het gebeurt, wat de expertiseniveaus zijn, welke jullie zorgen zijn. Ik denk dat het misschien ook goed zou zijn dat de mensen de kans krijgen om dit toe te lichten. Voor mij is het allerbelangrijkste dat het een proef is die ontwikkeld is samen met de hogescholen, die er ook allemaal achterstaan. De lichtjes ongenueanceerde uitspraken van een paar maanden geleden heb ik gisteravond ook niet meer gehoord. Voorzitter, als jullie dit wensen, kan ik dit aanbieden. We moeten dit misschien doen als het testmateriaal ook klaar is. Het loopt tot maart. Daarna maken ze een rapport, en misschien kunnen we in de daaropvolgende maanden eens van gedachten wisselen.

De voorzitter: Mevrouw Brusseeel heeft het woord.

Ann Brusseeel (Open Vld): Minister, ik wil even terugkomen op de adviezen van de klassenraad. Volgens mij is een van de problemen nu net dat heel weinig leerlingen die het goed doen in het secundair onderwijs, het advies krijgen om een lerarenopleiding te volgen. De aso-leerlingen die het echt goed doen, krijgen

zelden het advies om te denken aan lerarenopleiding aan een hogeschool, terwijl ze het zeer goed zouden kunnen doen. We zouden er baat bij hebben dat de goede leerlingen uit diverse studierichtingen van het aso er ook eens aan denken. In de instroom aan de hogeschool is het maar een kleine groep. Dat is wel spijtig.

Als we met veel enthousiasme spreken over universitaire opleidingen, moeten we ervoor zorgen dat dit niet de enige opleidingen zijn die goed genoeg zouden kunnen zijn voor die slimme leerlingen uit de aso-scholen. Dat kunnen ook heel goede leerkrachten worden voor het lager onderwijs en ze kunnen daar ook heel veel arbeidsvreugde uit halen. De vrees van veel ouders is wel dat die slimme kinderen daar geen goede carrière kunnen maken. Het is dus zaak om het loopbaanpact daar weer bij te nemen en te kijken hoe we daar de vlakke loopbaan kunnen doorbreken om die goede profielen aan te trekken.

Ik heb nog twee opmerkingen. Er is inderdaad een belangrijk onderscheid te maken tussen startcompetenties en basiscompetenties aan het einde van de opleiding. Wat ik wil onderstrepen, is dat de startcompetenties ook al goed moeten zijn. Je kunt niet alles leren in die drie jaar. Wie nog geen eenvoudig krantenartikel kan lezen, begrijpen en daar een resumé van maken of een verhandeling over schrijven heeft misschien niet het juiste profiel om in het onderwijs aan de slag te gaan. Idem als het nog te moeilijk is om een eenvoudig gesprek in een andere taal te volgen. Wat moet je dan al niet nog als startcompetenties leren op je achttiende, wanneer je aan het hoger onderwijs moet beginnen? Dat is mijn bezorgdheid. Daarom denk ik dat de heer Daniëls er ook om bekommerd is dat die startcompetenties op een voldoende hoog niveau liggen, anders vragen we een quasi onmogelijke opdracht van bepaalde studenten.

Inzake de vakleerkrachten, wat Frans betreft, bijvoorbeeld, kan ik u bijtreden dat het niet allemaal vakleerkrachten kunnen zijn. Er ligt wel nog een hele weg in het midden tussen allemaal vakleerkrachten aan de ene kant en één leerkracht voor alles aan de andere kant. Ik denk bijvoorbeeld aan iemand die goed is in wiskunde en wetenschappen en die een profiel zou kunnen aannemen van de leerkracht voor alle STEM-vakken, gaande van wetenschappen, techniek tot wiskunde, en aan de leerkracht die goed is in talen en die dan bijvoorbeeld talen en cultuureducatie als specialisatie zou kunnen nemen. Ik heb dat geverifieerd met specialisten van de OESO. Ik heb daar al met meerdere mensen over gesproken, en het zou een goede zaak zijn. Een klein, maar voor het lager onderwijs niet onbelangrijk detail is hierbij – en mevrouw Meulenans zal mij op dit punt bijtreden – dat dit een goede manier zou zijn om meer mannen naar het lager onderwijs te krijgen, indien we een keuze zouden durven te maken voor die STEM-specialisatie.

Het is een suggestie, waar we later nog kunnen op terugkomen. Alvast bedankt voor het geleverde werk, want ik wil eindigen met een positieve noot. Minister, deze legislatuur hebben we inderdaad heel belangrijke stappen vooruit gezet en ik ben u daar zeer dankbaar voor.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Minister, ik heb het net even nagekeken, de analyse van de VLHORA spreekt nog altijd over een instaproef. Er is hier en daar nog wat werk. We kunnen wat lacherig over doen het begrip, maar dat doen we beter niet, om voor iedereen duidelijkheid te creëren. Vanuit onze fractie zijn we zeer blij dat we dit in het regeerakkoord hebben opgenomen en dat het wordt uitgevoerd. Ik treed de heer De Meyer bij dat we inderdaad moeten kijken naar de verdere analyse. Toch wil ik al een aantal zaken meegeven.

Ten eerste, zoals daarnet al aangehaald, is het uiteraard cruciaal dat de toets de startcompetenties nagaat. Ik blijf erbij dat het mij zorgen baart dat we, voor regenten secundair onderwijs, als startcompetentie maar het niveau wiskunde van het basisonderwijs vragen. We doen alsof die zes jaar die daartussen zitten niet veel uitmaken. Daar maak ik mij echt wel zorgen over.

Gezien het financieringssysteem kan ik de hogescholen wel volgen. Stel u voor, als die 6 uur te hoog ligt, dat we morgen in plaats van 8285 inschrijvers er plots maar 6000 meer hebben. Met ons financieringssysteem en rekening houdend met de onderwijsbelastingseenheden wil dat zeggen dat ze zich in de voet schieten. Onderwijs is immers de hoogste onderwijsbelastingseenheid van een hogeschool. Collega's, we moeten daar eerlijk in zijn: als we inderdaad willen dat vooral die studenten starten die de juiste startcompetenties hebben – en dan kan het zijn, zoals de minister zegt, dat er minder zijn die starten, maar dat er meer zijn die slagen – dan moeten we daar wel naar kijken. Dan kom ik bij het punt van de beginnende leerkracht. Als er leerkrachten zijn die zeggen dat ze geen werk vinden, dan ligt dat misschien ook aan het feit dat er een aantal zijn die misschien niet de juiste competenties hebben. Daar maak ik mij wel zorgen over.

Laten we afsluiten met een positieve noot op deze dag van de leerkracht. Drie aspecten van een leerkracht zijn voor leerlingen belangrijk: hij of zij moet zijn of haar vak beheersen, hij weet hoe hij of zij het op een goede manier kan brengen en hij of zij kan ook die klas in de hand houden. We moeten ervoor zorgen dat die startcompetenties sterk genoeg zijn, zodat de uitstroom Vlaanderen niet enkel kwantitatief, maar ook kwalitatief aan de top kan houden. Ik kijk dus uit naar de verdere debatten hierover.

De voorzitter: De vragen om uitleg zijn afgehandeld.

VRAAG OM UITLEG van Jos De Meyer aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de pensioeneffecten van het zorgkrediet en verlof voor verminderde prestaties
– 2764 (2016-2017)

VRAAG OM UITLEG van Jos De Meyer aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de invloed van onvrijwillige deeltijdse werkloosheid op het pensioen van onderwijspersoneel
– 2941 (2016-2017)

VRAAG OM UITLEG van Koen Daniëls aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de gevolgen van de beslissingen van de Federale Regering voor de pensioenen van het onderwijspersoneel
– 2972 (2016-2017)

Voorzitter: mevrouw Kathleen Helsen

De voorzitter: De heer de Meyer heeft het woord.

Jos De Meyer (CD&V): Minister, in vorige schriftelijke vragen heb ik u gevraagd wat de pensioeneffecten zouden zijn van zorgkrediet en van het vernieuwde verlof voor verminderde prestaties voor de betrokken personeelsleden. Als minister van Onderwijs staat u ook in voor de onderlinge afstemming en de contacten tussen de Vlaamse en de Federale Regering rond het thema pensioenen, en was u zo vriendelijk om de federale minister van Pensioenen toen te herinneren aan haar brief van november 2016 waarin geïnformeerd werd naar de pensioeneffecten van deze regelingen.

Bij mijn laatste schriftelijke vragen heeft noch de minister van Onderwijs noch de minister van Werk kunnen antwoorden op mijn concrete vragen. Ondertussen zijn een aantal personeelsleden van het Vlaams onderwijs gestart met een tijdelijk opdrachtverlichtend systeem zonder dat ze weten wat het effect ervan zal zijn op hun pensioen.

Minister, bij de invoering van het zorgkrediet werd aangenomen dat deze opdrachtverlichting geen negatief effect zou hebben op het pensioen. Kunt u dat bevestigen?

Telt het zorgkrediet mee in de periodes die men optelt en die beneden de 20 procent van de carrière moeten blijven om pensioennadeel te vermijden? Indien dit nog niet duidelijk is, wanneer dan wel?

Zullen de vernieuwde versies van het 'verlof voor verminderde prestaties' hetzelfde effect hebben op het latere pensioen als de vroegere?

Gelden deze antwoorden voor zowel de berekening van de periodes die in aanmerking komen om de nodige anciënniteit voor pensioen te berekenen als voor de berekening van het pensioenbedrag?

Op welke manier en op welke termijn zal het onderwijspersoneel worden ingelicht over de consequenties van hun tijdelijke opdrachtverlichting?

Mijn tweede vraag gaat over het deeltijds werk en periodes van werkloosheid die effect hebben op het pensioen van een werknemer. Het gaat daarbij niet enkel om de berekening van de vroegst mogelijke pensioendatum, maar ook over het pensioenbedrag dat aan iemand kan worden toegekend. In het onderwijs komen periodes van werkloosheid tussen vervangingsopdrachten zeer vaak voor bij leerkrachten die nog niet benoemd zijn. Zelfs bij personeelsleden die recht hebben op een tijdelijke aanstelling van doorlopende duur is het geen uitzondering dat in een schooljaar onderbroken wordt door een periode van werkloosheid tussen twee interimbetrekkingen. Voor starters in het onderwijs is dit zelfs eerder regel dan uitzondering. Bij vervangingen wordt een opdracht soms ook omwille van de bevoegdheidsbewijzen of praktische regelingen verdeeld over meer dan één personeelslid, waardoor een vorm van deeltijdse werkloosheid kan overblijven bij de vervanger.

Ik vrees dat we dit systeem morgen niet zullen kunnen oplossen en dat het gedeeltelijk inherent aan ons onderwijssysteem zal blijven dat we moeten werken met interimarissen. Er zijn ziekte- en bevallingsverloven en dergelijke.

Minister, is er al overleg geweest met de federale minister van Pensioenen Bacquellaine over de effecten van onvrijwillige deeltijdse werkloosheid op het pensioen van personeelsleden van het onderwijs? Zo ja, met welk resultaat?

Zo neen, wordt een overleg hierover gepland? Wanneer zal het gebeuren? Wanneer mogen we resultaten verwachten?

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Over de pensioenmaatregelen die de Federale Regering heeft genomen en nog van plan is te nemen, is al heel wat inkt gevloeid en hebben we in deze commissie al een aantal keren gesproken. De communicatie van de recente pensioenmaatregelen uit het federale Zomerakkoord waren op zijn minst verwarrend te noemen. Niemand is daarbij gebaat, zeker niet diegenen die zich op het einde van hun loopbaan bevinden noch diegenen die aan hun loopbaan beginnen en zeker willen zijn dat de pensioenen betaalbaar zullen blijven. Voor beide is natuurlijk wel iets te zeggen.

Tijdens de laatste commissievergadering waarin het onderwerp van de pensioenen aan bod kwam, op 1 juni dit jaar, gaf u, minister, onder meer het volgende aan. "Naar aanleiding van het dreigende belangenconflict van de Commission Communautaire Française (COCOF) heeft de minister van Pensioenen op 4 mei 2017 een overleg georganiseerd met de onderwijsministers van de drie gemeenschappen. Wij waren daar alle drie aanwezig, samen met de federale minister. Het standpunt dat ik op dit overleg heb ingenomen, ligt in de lijn van het standpunt van de Vlaamse Regering. Het is voor ons geen probleem dat er door iedereen langer moet worden gewerkt. Dat is een logische consequentie van de hervorming. Het is dus voor ons geen punt dat ook leerkrachten langer zullen moeten werken, gelet op de stijgende levensverwachting. Maar daar staat tegenover dat het totale pensioenbedrag niet mag dalen. Wie langer werkt gedurende een periode gelijk aan de studieduur of wie werkt tot de wettelijke pensioenleeftijd, mag geen pensioenverlies lijden ten opzichte van de huidige situatie."

Collega's, laat me duidelijk zijn, voor mijn fractie staat het buiten kijf dat inderdaad het pensioenbedrag niet mag dalen als men langer werkt.

Minister, zijn er al gevolgen/effecten bekend van de recent genomen federale maatregelen uit het Zomerakkoord op de pensioenen van het onderwijzend personeel? Zo ja, welke zijn dit?

Hebt u onlangs nog een overleg gehad met minister Bacquelaine? Zo ja, wat was de uitkomst van dit overleg? Zo neen, staat dit in de nabije toekomst op de agenda?

Is er al duidelijkheid over hoe bepaalde, recent aangepane verlofstelsels al dan niet mee zullen worden gerekend voor hetzij de loopbaanvoorwaarde, hetzij de geldelijke voorwaarde?

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Dank u wel, collega's, voor de bezorgde vragen.

Mijnheer De Meyer, mijnheer Daniëls, ik wil er eerst en vooral op wijzen dat dit besluit van de Vlaamse Regering onder de bevoegdheid valt van de minister van Werk. Zowel minister Muyters als ikzelf hebben minister Bacquelaine hierover aangesproken. Ikzelf heb hem op 18 november 2016 en op 3 mei 2017 een brief geschreven.

Recent op 1 augustus heb ik van minister Bacquelaine een antwoord ontvangen op mijn vragen betreffende de inaanmerkingneming van het zorgkrediet en het verlof voor verminderde prestaties. Ik zal dat antwoord aan het commissiesecretariaat bezorgen.

Voor het zorgkrediet en voor het langdurig verlof voor verminderde prestaties wegens medische redenen antwoordt de minister dat er een ontwerp van koninklijk besluit 'in voorbereiding' respectievelijk 'in behandeling' is, tot opname van deze verlopen in de lijst in de bijlage van de wet van 6 januari 2014. De opname in die lijst betekent dat het verlof in aanmerking komt voor de berekening van het pensioen.

Voor het verlof voor verminderde prestaties heeft minister Bacquelaine aan zijn administratie gevraagd om na te gaan of dit verlof eveneens in de lijst van de wet van 6 januari 2014 kan worden opgenomen.

Uiteraard volg ik dit dossier verder op. Zodra het koninklijk besluit gepubliceerd is om het zorgkrediet, respectievelijk het verlof voor verminderde prestaties, toe

te voegen aan de lijst in de bijlage bij de wet van 6 januari 2014, zal ik dat laten opnemen in de omzendbrief over de bewuste verloven.

Ik heb op 12 september 2017 de brief van de minister van pensioenen laten bezorgen aan alle sociale partners van de verschillende onderhandelingscomités, zodat iedereen geïnformeerd is over de stand van zaken. Maar het KB is dus nog niet gepubliceerd. We zijn in blijde verwachting.

Er was een vraag over het effect van het Zomerakkoord op de pensioenen van het onderwyzend personeel.

Eerst en vooral wil ik hier stellen dat de onderwijspensioenen behoren tot het stelsel van het openbaar rustpensioen ten laste van de schatkist. De belangrijkste hervormingen in dit stelsel van het openbaar rustpensioen die opgenomen zijn in het federaal regeerakkoord, worden besproken in de bijzondere commissie voor de pensioenen van de publieke sector. Ik geef een voorbeeld: de afbouw van de diplomabonificaties voor de berekening van het openbaar pensioen en het dossier van de zware beroepen. Die zitten allemaal in die bijzondere commissie. De Vlaamse Regering is hierin vertegenwoordigd door haar eigen ambtenaren, de lokale en provinciale besturen en het onderwijspersoneel. Daarnaast wordt elk wetsontwerp dat deze pensioenwetgeving wijzigt, onderhandeld in het comité A, waarin ook de Vlaamse overheid is vertegenwoordigd.

De maatregelen uit het Zomerakkoord met betrekking tot pensioenen gaan over Proximus, over de inkomensgarantie voor ouderen en over de gelijkgestelde periodes. In principe heeft het Zomerakkoord geen impact op het stelsel van het overheidspensioen voor het onderwijspersoneel. Bovendien zijn de tijdelijken uit het onderwijs uitgezonderd van de maatregel gemengd pensioen: tijdelijke prestaties in het onderwijs tellen altijd mee voor de berekening van het overheidspensioen als hierop een vaste benoeming volgt.

De maatregel kan een impact hebben voor de berekening van het werknemerspensioen private sector. Bijvoorbeeld voor wie werkloos is geweest, een periode als tijdelijke in het onderwijs heeft gewerkt, maar nadien naar een andere sector is overgestapt. Daar is er dus mogelijk wel een impact.

De voorzitter: De heer De Meyer heeft het woord.

Jos De Meyer (CD&V): Ik zal uw antwoord toch nog eens grondig besturen, omdat de pensioenwetgeving mij niet tot in alle details bekend is.

Ik kijk natuurlijk uit naar de brief die we via de secretaris van de commissie zullen ontvangen.

Minister, het lijkt mij ook nuttig om een signaal te geven aan de secretaris van de commissie als het bewuste KB wordt gepubliceerd, zodat we dit ook met de nodige aandacht kunnen bekijken.

Minister, mag ik uit uw antwoord afleiden dat de onvrijwillige deeltijdse werkloosheid bij onderwijzenden die daarna effectief worden benoemd in het onderwijs, geen consequenties heeft? (*Instemming van minister Hilde Crevits*)

Dan is dat positief nieuws.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Minister, ik dank u voor uw toelichting en uw opvolging ter zake. Ik zal het antwoord van de minister van Pensioenen van nabij analyseren.

Ik wil een heel concreet voorstel doen. Op dit moment hebben we verlofstelsels, vroegere verlofstelsels. De verlofstelsels in Onderwijs zijn ondertussen ook bijgestuurd. Ik zou de oproep willen doen of u niet heel eenvoudig, bij het overzicht van de verlofstelsels die op de website staan en die kunnen worden geraadpleegd, kunt toevoegen of op dit moment al geweten is of dit meetelt voor de loopbaanvoorwaarden, of dit meetelt voor de geldelijke voorwaarden van het pensioen, dan wel of dit op dit moment nog hangende is. En dit zowel voor vroegere pensioensels als voor mensen die erin willen stappen.

Ik denk dat dat al veel verwarring zal vermijden, op vele niveaus. Ook het feit dat mensen weten 'we weten het nog niet', is, denk ik, een goed signaal. Want op dit moment worden er vele verhalen verteld van 'het telt wel, het telt niet, het telt half, het telt misschien, het telt maar voor zoveel procent, voor die breuk' enzovoort. Er worden allerlei berekeningen gemaakt. Ik sta ervan verstuurd dat sommige organisaties berekeningen kunnen maken met parameters die nog niet bekend zijn. Dat noemt men dan speculatie. Ik zou dat ook bangmakerij kunnen noemen.

Het kan handig zijn voor de leerkrachten en het onderwijspersoneel dat advies geeft dat de overheid die duidelijkheid, die transparantie op de website zet. Is het geweten, dan zetten we dat erop. Is het nog niet geweten, dan zetten we die duidelijkheid, dat we het nog niet weten, er als overheid ook bij.

Ik dank u daarvoor.

De voorzitter: Mevrouw Soens heeft het woord.

Tine Soens (sp-a): Ik heb nog een heel korte, bijkomende vraag, over de pensioenen voor de leraren van de centra voor basiseducatie. Als ik me niet vergis, krijgen zij nu hetzelfde statuut als het reguliere onderwijs. Bij de onderhandelingen hierover werd er afgesproken dat de periode tussen 2008, bij de start van de centra voor basiseducatie, en 2017, zou meetellen bij de overstap naar het nieuwe statuut. Zult u ervoor zorgen en hoe zult u ervoor zorgen dat die afspraken ook worden nageleefd?

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Mijnheer De Meyer, het antwoord op uw vraag is ja. Er zijn geen consequenties voor het overheidspensioen.

Mijnheer Daniëls, ik zal kijken wat we kunnen doen. Maar ik ben eerder terughoudend. Het is een goede suggestie. Maar wij proberen van de FOD Pensioenen altijd zo duidelijk mogelijke informatie te krijgen. En als de FOD Pensioenen ons iets niet bevestigt, dan is dat een vervelende kwestie. Het is een moeilijke evenwichtsoefening die we moeten doen. En wat ik wilde vermijden, is dat plots iedereen zich baseert op Vlaamse gegevens en dat men dan federaal gebeurlijk iets anders beslist. Ik zou ook kunnen zeggen: 'Het is onzeker'. Maar ik heb al gemerkt dat, als je op een website bij leraren zet: 'Het is onzeker', dat akelige proporties kan aannemen.

Mevrouw Soens, wat de basiseducatie betreft: de brief over de pensioenen is federale materie. We kunnen die brief bezorgen. Ik zal die brief aan het commissiesecretariaat overmaken.

De voorzitter: De heer De Meyer heeft het woord.

Jos De Meyer (CD&V): Minister, uw aanvullende antwoord, dat duidelijk werd bevestigd, is bijzonder belangrijk.

Ik vroeg een vijftal keer wanneer en hoe het onderwijzend personeel zal worden geïnformeerd. Communicatie hierover is bijzonder belangrijk gezien de vele vragen, zorgen en misverstanden. Minister, u hebt gezegd dat er een omzendbrief zal komen als het KB is gepubliceerd. De heer Daniëls geeft de waardevolle suggestie om te bekijken wat er op de website kan worden gepubliceerd. Als er effectief duidelijkheid is, zou ik er ook voor pleiten om de mensen op een eenvoudige manier via Klasse te informeren. Dat middel is voor veel mensen toegankelijk.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Minister, ik begrijp een beetje uw reserve om zaken op de website te zetten. Maar het probleem is dat leerkrachten nu totaal niet weten waaraan en waaraf. Dan denk ik dat het beter is om de kritiek van mensen die daar gebruik van maken om de ongerustheid op te kloppen, in de kiem te smoren. Daarom moeten we publiceren wat we al weten. Als de brief van minister Bacquellaine zegt dat voor het verlof verminderde prestaties (VVP) Zorgkrediet en VVP Medische redenen een KB in ontwikkeling is, dan is dat ook informatie die we kunnen geven. Ik neem aan dat de mensen van uw administratie wat betreft dit dossier de vinger zeer nauwgezet aan de pols houden. Ik pleit er dus voor om de duidelijkheid die we hebben te creëren, en als er nog onduidelijkheid is dat ook met zoveel woorden te zeggen. Maar we moeten tenminste de mensen die garen proberen te spinnen van onduidelijkheid, die kans niet meer geven.

Minister Hilde Crevits: Mijnheer Daniëls, ik zal daarover eens met minister Homans spreken. Als ik dergelijke zaken op de website zet voor het onderwijspersoneel, moet dat ook voor het overheidspersoneel. We mogen niet in verspreide cadans werken.

Jos De Meyer (CD&V): Klasse is ook een communicatiemogelijkheid.

Minister Hilde Crevits: Het gaat over niet-besliste punten. Mijnheer De Meyer, ik ben het ermee eens dat we kunnen communiceren over datgene wat we met zekerheid kunnen afleiden uit de brief van minister Bacquellaine. Maar het gaat over de onzekerheden. Hoe gaan we daarmee om? Ik zal proberen daar gelijke cadans te houden met minister Homans, die bevoegd is voor de ambtenaren en voor ons overheidspersoneel. We moeten gelijkheid in de informatie nastreven.

Wat die pensioenen betreft, is er een heel grote hap voor mij. Als je, op deze Dag van de Leraar, alle leraren optelt, en daar ook nog het ondersteunend personeel bij, komen we op 180.000. Ik heb vandaag vrij voluntaristisch gerekend.

De voorzitter: De vragen om uitleg zijn afgehandeld.

VRAAG OM UITLEG van Caroline Gennez aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over vrijstellingen levensbeschouwend onderricht – 2778 (2016-2017)

VRAAG OM UITLEG van Kathleen Krekels aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over het nieuwe vak burgerschap – 2785 (2016-2017)

VRAAG OM UITLEG van Ann Brusseel aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over het vak burgerschap in het onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap (GO!) – 2801 (2016-2017)

Voorzitter: de heer Koen Daniëls

De voorzitter: Mevrouw Gennez heeft het woord.

Caroline Gennez (sp.a): Minister, mijn vraag gaat over het levensbeschouwend onderricht. Deze ochtend – en u weet het, want uw kabinet was ook aanwezig – hebben we in het kader van de eindtermendiscussie ook gepraat over levensbeschouwend onderricht en de relatie met de eindtermen. Vandaag wil ik het hebben over het aantal vrijstellingen en de invulling daarvan.

U antwoordde op een schriftelijke vraag van mevrouw Meuleman dat het aantal vrijstellingen dat wordt toegekend voor levensbeschouwelijke vakken, stijgt. Vorig schooljaar waren er 1392 vrijstellingen in het lager onderwijs tegenover 888 vijf jaar eerder. Voor het secundair onderwijs ging het over 920 vrijstellingen vorig schooljaar tegenover 753 vijf jaar eerder.

Op onze vraag, minister, beslisten we in dit parlement om de motivatieplicht te versoepelen en de toekenning van de vrijstelling makkelijker te laten verlopen. Dat het aantal vrijstellingen stijgt, heeft ongetwijfeld te maken met enerzijds de toegenomen diversiteit en anderzijds de secularisering van leerlingen en de samenleving in haar geheel. We hebben in ons land zes erkende levensbeschouwingen, maar uiteraard is de diversiteit aan religies en levensbeschouwingen veel groter. In mijn thuisstad Mechelen bijvoorbeeld wonen 139 nationaliteiten, met een veelvoud aan religie, waardenkader of levensbeschouwing. Het ziet er niet naar uit dat de diversiteit de komende jaren kleiner zal worden. De vraag is dan ook hoe we in ons onderwijs in de toekomst blijven omgaan met die veelheid aan levensbeschouwingen en filosofische strekkingen in onze gemeenschap.

Minister, hoeveel aanvragen tot vrijstelling werden in het schooljaar 2016-2017 daadwerkelijk gehonoreerd, en hoeveel niet? Wat waren eventueel de redenen om niet toe te kennen? Plant u ondersteuning voor het zinvol invullen van lesuren van leerlingen met een toegekende vrijstelling? Zo ja, welke, zowel qua omkadering als werking? Bent u bereid om de vrijgestelde uren desgevallend in te vullen met onder andere burgerschapsvorming, met eindtermen op maat en gecontroleerd door de overheid, of bent u bereid om te ijveren voor de mogelijkheid om burgerschapsvorming als een apart vak te integreren in het curriculum van het leerplichtonderwijs? Het GO! is dit schooljaar met een pilootproject begonnen. De collega's Krekels en Brusseel stellen daar ook vragen over. Wij vinden echter het zinvol om zo'n apart vak te integreren in het curriculum van alle onderwijsverstrekkers.

De voorzitter: Mevrouw Krekels heeft het woord.

Kathleen Krekels (N-VA): Voorzitter, minister, ik had deze zomer twee vragen gesteld over dit onderwerp, een schriftelijke vraag en een vraag om uitleg. Vorige week maandag heb ik een antwoord gekregen op de schriftelijke vraag. Daarom heb ik mijn vraag vandaag een klein beetje aangepast.

Jongeren tot kritische, zelfstandig denkende burgers omvormen is een kerntaak van ons onderwijs. Daarom is het belangrijk dat burgerschapsvorming een meer centrale rol krijgt in het onderwijs. Ook binnen de prioriteiten van Education and Training 2020 van de Europese Commissie en Raad krijgt burgerschap een centrale plaats toebedeeld. Nu staat het nog in de vakoverschrijdende termen. Resultaat: in de praktijk komt het erop neer dat burgerschap wordt gegeven afhankelijk van het initiatief van een individuele leerkracht.

Het GO! pakte op donderdag 31 augustus uit met een primeur: het nieuwe vak burgerschap. Het is Atheneum Bree dat als enige school op deze kar is gesprongen. Uit de inlichtingen die ik heb verkregen vanuit die school, blijkt dat de school een van de twee seminarie-uren in de derde graad vrijmaakt voor de inrichting van burgerschap. Dat gebeurt in alle studierichtingen en in alle graden. Het GO! heeft ook een leerlijn uitgewerkt met leerinhouden en een gemeenschappelijk taalgebruik.

Dat er meer aandacht komt voor burgerschap, is een goede zaak. Onze fractie ijvert al lang voor burgerschap voor elke leerling, dus niet alleen voor de leerlingen die een vrijstelling krijgen voor levensbeschouwelijk onderricht. Bij dezen wil ik ook wel onderstrepen dat voor ons levensbeschouwelijk onderricht en burgerschap echt wel twee aparte gegevens zijn, en dus ook volledig losstaan van elkaar. De nood aan meer burgerschap op school blijkt ook uit een peiling over de eindtermen met betrekking tot burgerzin en burgerschapseducatie in de derde graad van aso, bso, kso en tso. De resultaten van de peiling werden in juli 2017 gepubliceerd. Bij het analyseren van de resultaten maakte ik me vooral zorgen over de significant lagere scores van de bso-leerlingen. Minister, ik kaartte dat dan ook schriftelijk bij u aan. Uit uw antwoord daarop begrijp ik dat u die bezorgdheid met me deelt. Ik kijk daarom ook wel uit naar de resultaten van het overleg met de onderwijsactoren, en vooral naar de resultaten van de International Civic and Citizenship Education Study, een vergelijkende studie die in 2009 bij mijn collega's reeds belletjes heeft doen rinkelen.

Hierover wil ik dan ook de volgende vragen stellen. Hoe ziet u de toekomst van het vak burgerschap op korte en middellange termijn? Hoe zal de aandacht voor burgerschap worden opgenomen in de lerarenopleiding?

De voorzitter: Mevrouw Brusseel heeft het woord.

Ann Brusseel (Open Vld): De collega's hebben het al aangehaald: het GO! is gestart met het vak burgerschap. Dit wordt als keuzevak aangeboden in een tiental pilootscholen, om vanaf volgend schooljaar in alle secundaire scholen te worden uitgerold. Volgens de afgevaardigd bestuurder zal er naast het aparte vak ook meer aandacht komen voor burgerschap in de andere vakken. In 2016 peilde het Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs, Kwalificaties en Studietoelagen (AHOVOKS) de vakoverschrijdende eindtermen met betrekking tot burgerzin en burgerschapseducatie in de derde graad aso, bso, tso en kso. AHOVOKS peilde zowel naar kennis inzake burgerzin als naar attitudes. In totaal namen 4113 leerlingen uit 166 secundaire scholen in Vlaanderen deel. De resultaten waren over het algemeen positief: 79 tot 84 procent van de leerlingen behaalt de eindtermen met betrekking tot kennis, inzicht en vaardigheden inzake burgerzin. Er waren echter grote verschillen qua onderwijsvorm, zoals collega Krekels reeds aanhaalde. Van de leerlingen uit het aso behaalt bijna iedereen de eindtermen. Ook in het tso behalen de meeste leerlingen de eindtermen. In het

bso behaalt echter minder dan de helft van de leerlingen de eindtermen voor burgerzin.

Toch bestaat er geen waterdichte en alomvattende definitie van 'burgerschap'. Daarom verwees het AHOVOKS-rapport ook naar een drievoudige omschrijving: er werd een opdeling gemaakt tussen gezagsgetrouw burgerschap, dus bijvoorbeeld wetten naleven, hard werken en zich inzetten voor het economisch welzijn, sociaal burgerschap, bijvoorbeeld zich inzetten voor milieu, mensenrechten en medeburgers, en conventioneel burgerschap, zijnde alles wat politieke rechten en het democratisch proces betreft. Minister, naar aanleiding van de start van dit schooljaar liet u in de media optekenen dat er meer aandacht moet zijn voor burgerschapsvorming in de eindtermen. Zoals u weet, en overigens zoals de meeste collega's hier, vindt ook Open Vld dat een belangrijk punt om aan te werken in onze scholen. Vandaar mijn vragen.

Welke definiëring van de termen 'burgerschap' en 'burgerschapseducatie' wordt door het GO! in zijn recentste initiatief gehanteerd? Op welke manier zal er eventueel meer aandacht zijn voor burgerschap in andere vakken? Sociaal en conventioneel burgerschap waren volgens leerlingen minder belangrijk in de peiling van 2016. Hoe willen u en het GO! het statuut van beide elementen versterken om leerlingen bewust te maken van dat belang? Hoe evalueert u de tegenvallende resultaten inzake de peiling naar burgerzin en burgerschapseducatie in het bso?

Minister, welke maatregelen plant u specifiek ten aanzien van deze groep leerlingen? Hoe wilt u de aandacht voor burgerschap in alle netten verhogen, zoals u hebt geïmpliceerd met uw opmerking over de eindtermen? Welke vakleerkrachten zullen het vak burgerschap in het GO! geven?

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Mevrouw Gennez, eerst en vooral weet u dat we hebben geprobeerd een vereenvoudiging door te voeren door het Besluit van de Vlaamse Regering betreffende de keuze voor en de vrijstelling van het volgen van een cursus in één van de erkende godsdiensten of een cursus niet-confessionele zedenleer in het officieel lager en secundair onderwijs te wijzigen. Sinds 1 september 2016 kan een leerling door middel van een keuzeformulier niet enkel kiezen tussen een van de erkende godsdiensten of zedenleer, maar ook expliciet de keuze maken om te worden vrijgesteld. Vroeger moest hij dit speciaal aanvragen. Nu kan hij dit aankruisen. Voor 1 september 2016 was dit onmogelijk. Toen moest de keuze voor de vrijstelling met een apart formulier aan de directeur worden gemeld. De ouders moesten uiteraard niet motiveren waarom hun kind voor een vrijstelling koos.

De vraag is dan hoe die vrijstelling zinvol kan worden ingevuld. Er zijn een aantal mogelijkheden. Eerst en vooral is grondwettelijk bepaald dat leerlingen op school de kans moeten krijgen hun eigen levensbeschouwing te bestuderen, ook indien dit niet een van de zeven erkende levensbeschouwingen is. Indien we voor jongeren een algemene vorming beogen, maakt het levensbeschouwelijke daar deel van uit.

De regel stelt dat de ouders in het geval van een vrijstelling zelf voor de invulling moeten zorgen. Die lessen moeten zinvol worden ingevuld. Dit betekent, bijvoorbeeld, dat een jongere die het boeddhisme wil bestuderen dat tijdens die uren kan doen. De klassenraad kan hier toezicht op houden. Indien we de uren van de vrijstelling met andere vakken zouden invullen, zouden we de leerlingen het recht ontfemen hun eigen levensbeschouwing te bestuderen. Bovendien zouden we er dan vakken inschuiven die deel uitmaken van het curriculum. Dat kan niet.

Ik sta op gespannen voet met mijn eigen regelgeving, wat niet evident is. Ik zit wat gewrongen met het feit dat de school in het geval van een vrijstelling geen aanbod kan doen. We hebben hierover al grote discussies gevoerd. Mijn mensen zoeken nu of een school in het geval van een vrijstelling toch een aanbod kan doen. We moeten sowieso het grondwettelijk recht respecteren. Ik ben er nog niet uit. Het kan geen wiskunde of Nederlands worden. Het mag niets zijn dat deel uitmaakt van het curriculum van de leerlingen. Dat is mijn uitgangspunt. Au fond moeten we leerlingen de vrijheid laten, maar de vraag blijft of de school dan niets kan aanbieden. Ik heb de opdracht om neen te zeggen, maar ik vind dat moeilijk. We zijn er nog niet uit, wat ook mijn recht is.

Mevrouw Gennez, dan is er het hele debat over de burgerschapsvorming. Op 1 september 2017 heb ik het Koninklijk Atheneum van De Pinte bezocht. Ik heb daar de eerste les burgerschap gevolgd. Ik raad iedereen aan dit ook te doen. Dat vak wordt in de vrije ruimte aangeboden, maar eigenlijk heeft de wijze waarop die eerste les is aangepakt me ervan overtuigd dat we in de nieuwe eindtermen in een prominente plaats moeten voorzien voor dat burgerschap.

Volgens het masterplan voor de hervorming van het secundair onderwijs lijkt dit me een bevoegdheid van de leerplanmakers. Zij moeten nagaan op welke wijze ze dit willen doen. Als Vlaamse overheid kunnen we wel stellen wat we verwachten en welke definitie we hieraan willen geven. Het GO! maakt gebruik van de vrijheid die het heeft. Het katholiek onderwijs geeft hier met betrekking tot een aantal punten een eigen invulling aan. Het stedelijk en gemeentelijk onderwijs doen dat ook.

Voor mij is dit iets bijzonders. Wat me het meest heeft getroffen, is dat de leerkracht met drie vragen al bij de essentie zat van bepaalde percepties die we hebben. Dat ging zeer spontaan. Ik was heel verrast over de wijze waarop leerlingen in het eerste jaar van het secundair onderwijs met de grote vragen des levens omgaan. Het was een zeer positieve ervaring.

In het pedagogisch project van het GO! staat het actief burgerschap centraal. Voor het Go! betekent dit dat burgers op een actieve wijze mee vorm geven aan de samenleving en aan hun plaats binnen die samenleving. Kritisch nadenken, democratisch handelen en actief aan onze samenleving participeren, maken daar deel van uit. Het GO! omschrijft het doel van de burgerschapseducatie als het opleiden van kinderen en jongeren zodat ze aan de democratische maatschappij kunnen deelnemen en die maatschappij duurzaam kunnen ondersteunen en vernieuwen.

Heel concreet betekent dit ten eerste dat jongeren zich grondig informeren over democratische begrippen als rechtvaardigheid, gelijkheid, vrijheid en gezag, ten tweede dat jongeren zich inleven in discussies en debatten over dit onderwerp, ten derde dat jongeren kritisch kunnen nadenken over de eigen rol die ze spelen in de maatschappij, ten vierde dat jongeren al doende leren wat het betekent een actieve burger te zijn, ten vijfde dat jongeren mee participeren in het schoolbeleid en ten zesde dat jongeren in hun leraren en andere personeelsleden rolmodellen vinden die zelf democratisch handelen en die participatie en kritisch onderzoek stimuleren. Die informatie is ook op de website te vinden.

Het GO! benadrukt dat de scholen die aan een actief burgerschap willen werken dit bij voorkeur doen op de manier die het best past bij de visie op onderwijs, de leerlingenpopulatie, de schoolcontext en de leerlingenparticipatie. Ik vind dat relevant. Deze werkwijze is een reden om niet van bovenaf een vak op te leggen. Met een eindterm komen we echter al ver, zeker omdat de vakgebondenheid in de nieuwe eindtermen anders wordt benaderd. De vakkenlijsten blijven bestaan, maar de linken die worden gelegd, worden vrijer.

Uit de resultaten van de peiling van 2016 bleek dat leerlingen gezagsgetrouw burgerschap over het algemeen het belangrijkste vinden, op korte afstand gevolgd door sociaal burgerschap. Conventioneel burgerschap vinden ze minder belangrijk. Overigens zijn ook hier de verschillen tussen aso- en bso-leerlingen terug te vinden: voor de drie soorten burgerschap zien we dat aso-leerlingen er het meest belang aan hechten en bso-leerlingen het minst. De peiling is niet goed, maar men hecht er ook minder belang aan. Als we willen remediëren, moeten we daar ook rekening mee houden. Als je iets niet belangrijk vindt, is het logisch dat het resultaat minder is.

Ik vind het belangrijk om eerst een goed zicht te krijgen op de oorzaken. Heeft het te maken met een bepaald onevenwicht in de eindtermen? Ligt het aan de praktijk in de klas? We zullen daar een analyse over uitvoeren, maar ik kom daar straks nog op terug.

Het valt in deze context op dat de bso-leerlingen een hoger vertrouwen blijken te hebben in sociale media. Ook dit kan een interessant uitgangspunt voor verder onderzoek vormen. Ik zeg niet dat er een causaal verband is, maar er zou een correlatie kunnen zijn tussen de twee.

Goed onderwijs start uiteraard met goede leraren. Het vak 'burgerschap' wordt nu in de vrije ruimte gegeven. De overheid voert hier niet de boventoon, hier speelt de autonomie van de scholen. In de praktijk, zo heb ik het gevoel, kijkt men wellicht snel in de richting van profielen met een historische, politicologische of filosofische achtergrond, maar ook andere vooropleidingen kunnen interessant zijn als uitgangspunt om deze leerinhouden te benaderen. Het allerbelangrijkste hierbij is dat de leraren – welke achtergrond ze ook hebben – kunnen rekenen op ondersteuning. Voor mij kan dat ook een leraar wiskunde zijn. Het hangt er een beetje van af hoe men in het leven staat en wat het belang is. Ik denk bijvoorbeeld aan het project Burgerschapsvorming van de Koning Boudewijnstichting en het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie die daar een relevante rol in kunnen spelen.

Mevrouw Brussee had het over de tegenvallende resultaten van het bso. Ik was eigenlijk bijzonder gelukkig over de resultaten van de peiling voor aso en tso. Die waren onverhoopt goed. Ik had gedacht dat het slechter gesteld zou zijn met de burgerschapszin van onze jongeren. Laat mij op de Dag van de Leerlaar starten met die hele positieve noot, want eigenlijk was die peiling best oké.

Aandachtspunt is inderdaad het bso. De verklaring is niet zo eenvoudig. Uit vorige peilingen weten we dat een aantal factoren een invloed hebben, zoals de thuistaal van de leerlingen en het cultureel kapitaal. Leerlingen die niet het Nederlands als thuistaal hebben en uit gezinnen komen met een lager cultureel kapitaal, behalen doorgaans lagere toetsscores. U weet dat we de algemene vorming in de B-stroom willen versterken. Misschien kan dat een extra uitgangspunt zijn. Als we de samenstelling van het leerlingenpubliek in het bso leggen op de factoren die een rol kunnen spelen bij de algemene resultaten, dan vinden we daar al interessant materiaal.

De kans is groot dat er nog andere beïnvloedende factoren zijn. We hebben in 2014 gezien dat de scores op de peiling project algemene vakken (PAV) ook niet zo goed waren. Misschien is daar ook een verband. Uit het verslag van de inspectie van dit jaar blijkt dat PAV is verbeterd. Er is echt wel geremedieerd.

Welke rol vervullen de praktijkleerkrachten in de burgerschapsvorming van leerlingen? U weet dat we de lerarenopleiding willen hervormen en dat we voor de praktijkleerkrachten die geen diploma hoger onderwijs hebben een opleiding willen maken op niveau 5. Dat is heel interessant omdat praktijkleerkrachten misschien nog meer dan wie ook een positieve invloed kunnen hebben op de

burgerschapszin van jongeren. Ik zou het niet opsluiten in een vak. Het is iets dat iedereen kan uitstralen.

Welke invloed heeft het grotere vertrouwen dat deze leerlingen blijken te stellen in de sociale media? Dit najaar organiseren we een werkseminarie met onderwijsactoren, namelijk beleidsmedewerkers, pedagogische begeleidingsdiensten, academici, lerarenopleiders, leerkrachten en inhoudelijke experts. Bedoeling is om te reflecteren over de peilingsresultaten van PAV. Op basis daarvan zullen we aanbevelingen kunnen formuleren.

Begin 2018 zullen we ook over de Vlaamse resultaten beschikken van de International Civics and Citizenship Education Study (ICCS) uit 2016. Dat is een zeer grote peiling uitgevoerd bij 14-jarigen. We namen daaraan deel. We zorgden ervoor dat een aantal items werden opgenomen in de peiling. Een volledige vergelijking kunnen we niet maken maar een aantal thematische analyses zullen ons meer inzicht kunnen geven in de verklaringen.

Er waren ook vragen over de lerarenopleiding. Het Agentschap voor Hoger Onderwijs, Volwassenenonderwijs, Kwalificaties en Studietoelagen (AHOVOKS) ontwikkelde in dat kader een referentiekader voor burgerschapscompetenties. Het agentschap deed daarvoor een beroep op academische experts van verschillende universiteiten. In het referentiekader staan samenleven in diversiteit, actief burgerschap, het voeren van democratische dialoog en het belang van de internationale gemeenschap centraal. We zijn daar volop mee aan het werk. In een volgende stap kunnen we dan overgaan naar de ontwikkeling van concrete eindtermen, die voldoende duidelijk zijn maar ook ruimte laten om er in de klas mee aan de slag te gaan. Ik waag me aan een bescheiden voorbeeld: leerlingen illustreren hoe de Rechten van het Kind impact hebben op de eigen en/of nabije leefsituatie.

Dat is eigenlijk zeer concreet. Het maakt het mogelijk voor lerarenopleiders, maar ook voor leraren om daar in de klas zeer actief mee aan de slag te gaan. Het is ook maar één zinnetje, wat men ook graag heeft.

Het antwoord is een beetje omstandig, maar de vragen waren dat ook.

De voorzitter: Mevrouw Gennez heeft het woord.

Caroline Gennez (sp.a): Minister, dank u wel voor uw omstandig antwoord op onze omstandige vragen. Het is effectief een goede zaak dat de vrijstelling automatisch wordt toegekend. Dat betekent effectief dat als het om een gewone keuze gaat, er geen enkele weigering heeft plaatsgevonden.

Ik ben ook blij dat u zeker wilt kijken naar de invulling van de vrijstelling. Dat is zeer wenselijk. Kinderen zitten lang op de schoolbanken. Als ze er dan toch zijn, is het effectief zinvol om hun leerstof aan te reiken als ze hebben gekozen voor de vrijstelling. Ik denk zelfs dat het zinvol kan zijn om naar een gedeelde sokkel van invulling te gaan, die ook in de vrijstelling kan worden gegeven maar ook in de verschillende levensbeschouwingen. Als je wilt samenleven in diversiteit en dat ook echt wilt leren, is het niet goed om kinderen te segregeren naar de religie van hun ouders. Het is belangrijk dat die kennis, vaardigheden en attitudes rond burgerschap en interlevensbeschouwelijke dialoog worden meegegeven aan alle kinderen, ongeacht het net waarin ze schoollopen.

U vindt het belangrijk dat er bij de nieuwe eindtermen aandacht is voor burgerschap. Dat is een bekommernis die over de partijgrenzen heen gedeeld wordt. De wereld van vandaag biedt heel wat uitdagingen en er is heel veel polarisering en aandacht voor radicalisering. In de verschillende parlementen maken we daar resoluties over en we dichten een belangrijke rol toe aan het

onderwijs om radicalisering, laat staan extreem gewelddadige radicalisering, te voorkomen. Dan komen we er niet onderuit om ook voor de levensbeschouwelijke vakken, uiteraard van alle levensbeschouwingen, eindtermen te schrijven, volledig of gedeeltelijk ontwikkeld door de levensbeschouwingen zelf – voor ons mag het volledig – maar niet langer, zoals vandaag het geval is, gecontroleerd door de levensbeschouwingen zelf. Je kunt niet tegelijkertijd rechter en partij zijn. Het is evident dat de onderwijsinspectie die bevoegd is voor de controle op onze eindtermen, ook in de toekomst als er een gedeelde sokkel wordt gedefinieerd minstens van de eindtermen voor de levensbeschouwingen, ook nagaat of dit effectief gerealiseerd kan worden.

Dit moet naar onze inschatting geen inbreuk maken op artikel 24 van de Grondwet. De vrijheid van onderwijs noch de vrijheid van levensbeschouwing komen hiermee in het gedrang. Het is wel het aanpassen van ons levensbeschouwelijk onderricht aan de 21e eeuw. We zijn 2017. We hebben 150 nationaliteiten in ons land, en een veelheid aan levensbeschouwingen, meer dan er vandaag effectief erkend zijn. Naast de opdracht van elk gezin, is het ook de opdracht van elke school om de levensbeschouwing te ondersteunen en te onderrichten als ouders daarvoor kiezen, maar dan moeten we dat ook doen op zo'n manier dat we gedeelde sokkels en gedeelde waarden over de levensbeschouwingen heen, en dus ook over de vrijstelling heen, durven definiëren en controleren. Ik houd een warm pleidooi om daar toch minstens het debat over te voeren en wat ons betreft ook te landen in een compromis in de discussie over de eindtermen.

De voorzitter: Mevrouw Krekels heeft het woord.

Kathleen Krekels (N-VA): Ik zit niet in de kerngroep van de eindtermen. Ik voel dat er een beetje een spanning is met levensbeschouwing, burgerschap en de discussie die daar deze morgen misschien over gevoerd is. Ik ga dus niet in op het betoog waarmee mevrouw Gennez afsloot omdat ik denk dat die discussie binnen de discussie over de eindtermen verder moet worden gevoerd.

Wat betreft de diversiteit, is het belangrijk dat de leerkrachten die burgerschap geven en de kinderen duidelijk willen maken dat we in een maatschappij met een grote diversiteit leven, in eerste instantie ook meegeven dat je moet kunnen vertrekken van een eigen identiteit en eigenheid, dat je een goed beeld hebt van de samenleving waarin je leeft en opgroeit en daar de waarden, de normen en dergelijke ook van opneemt, alvorens je kunt openstaan voor de diversiteit.

Dat brengt me natuurlijk op het vakmanschap van de leerkrachten die in dezen heel belangrijk is. Vandaar uiteraard ook mijn vraag naar de lerarenopleiding. Het zal voor ons heel belangrijk zijn dat de leraren vakinhoudelijk en vakdidactisch heel goed opgeleid worden in vaardigheden, kennis en uiteraard ook attitudes. Collega Brussee heeft de drie vormen van burgerschap genoemd die het AHOVOKS-onderzoek naar voren brengt: het conventioneel burgerschap, het sociaal burgerschap en het gezagsgetrouw burgerschap. De leerkracht moet daar heel goed in geschoold zijn en een engagement innemen om die brede maatschappelijke waaier daarin aan bod te laten komen.

Minister, u maakt een correlatie tussen het conventionele burgerschap en het feit dat er minder interesse is van de leerlingen uit het beroepsonderwijs waardoor ze ook mogelijk minder scores. Ik wil toch ook wel even duiden dat op de drie vormen van burgerschap het aso altijd een heel sterke score behaalde van 91 procent en meer, het tso nog meer dan 80 procent en het beroepsonderwijs scoorde onder het gemiddelde. Die correlatie is dus niet helemaal door te trekken. Zo komen we opnieuw terecht bij de belangrijke functie van de leerkracht. Het onderzoek verwijst ook naar de zes kenmerken en de culturele

achtergronden van de leerlingen die een invloed hebben, maar ook naar de belangrijke invloed die een leerkracht kan hebben.

We moeten dit ook meenemen, niet alleen in de discussie van de eindtermen, maar ook in de discussie van de lerarenopleiding en de vakinvulling die we daar dan aan willen geven.

De voorzitter: Mevrouw Brusseel heeft het woord.

Ann Brusseel (Open Vld): Ik wil een voorafgaande bemerking maken in verband met de levensbeschouwing. De vragen zijn gekoppeld, maar eigenlijk gaan ze over iets totaal anders. Burgerschap en levensbeschouwing zijn echt niet hetzelfde. Ik hecht er, net als u, belang aan dat er burgerschapseducatie is op school in zijn vele vormen – dialoog, inzetten op kritisch denken – en de definitie die eraan wordt gegeven door het GO! waar ik me uiteraard in kan vinden, maar ik vind dat iets anders dan levensbeschouwing.

Vanuit onze fractie wil ik dus de bemerking geven, collega Gennez, dat wie vrijgesteld is, vrijgesteld is. Dat is vrijheid. Dat wil zeggen dat je geen ander vak moet krijgen, ook al vindt men dat er een nuttige invulling moet zijn omdat je op school zit. En levensbeschouwing houdt precies in dat je eigenlijk zelf beschikt over wat je een nuttige invulling vindt voor jezelf. Dat is een zeer persoonlijke keuze. Voor sommigen is dat een godsdienstige levensbeschouwing, voor anderen een niet-godsdienstige die op een andere moraal is gebaseerd. Men kan er natuurlijk ook van uitgaan, mevrouw Gennez, dat er geen levensbeschouwing is op school, maar wel burgerschapseducatie. Dat kan ook een optie zijn. Een andere optie is het volledige pakket waar professor Loobuyck voor pleit, Levensbeschouwing, Ethiek, Filosofie (LEF) waarin meerdere zaken aan bod komen. Dat is nog iets anders. Laten we wel de discussie correct voeren: levensbeschouwing is voor mij iets anders dan burgerschapseducatie.

Minister, ik ben het met u eens dat er niet noodzakelijkerwijs een vak moet komen. Onze leerlingen zitten al veel uren op school. Denk aan het OESOGemiddelde waar we heel ver boven zitten. Geen vak, maar wel concrete eindtermen en transparante eindtermen. Wat het GO! opgeeft als definitie, kan zeker tellen.

Minister, waarover ik het ook met u eens ben, is dat het vooral vaardigheden zijn, en natuurlijk ook opleiding, die zullen maken dat een leerkracht dat goed geeft en dat er in de leerkrachtenopleiding aandacht voor moet zijn. Ik denk dat de leerkracht vooral feeling moet hebben om met de leerlingen een goede dialoog te hebben en ervoor moet zorgen dat leerlingen debatteren met elkaar. Kennis kan ook via bijscholing worden aangereikt.

Minister, u had het over de kennis van de leerlingen van het bso. U zegt dat men er weinig belang aan hecht en dat daardoor de resultaten wat minder zijn, maar het is ook door een gebrek aan kennis dat er weinig belang aan wordt gehecht. We moeten wel inzetten op kennis op alle onderwijsniveaus inzake burgerschapseducatie en zeker de leerlingen versterken die, door andere culturele achtergronden, er misschien niet zo sterk in zijn. Dat geeft te kennen dat er verschillen zijn in de samenleving die dringend moeten worden overbrugd.

De voorzitter: Mevrouw Meuleman heeft het woord.

Elisabeth Meuleman (Groen): Minister, mevrouw Gennez verwijst naar de cijfers die ik had opgevraagd en we zagen een vrij grote stijging voor het schooljaar 2016-2017. Ik weet niet of er intussen nieuwe cijfers zijn voor dit schooljaar, wellicht niet. Het is mijn aanvoelen dat het alleen maar zal toenemen omdat de motivatieplicht is weggefallen sinds 2015. Naarmate dit meer bekend

zal zijn – en dat gebeurt – zou het wel eens kunnen dat het aantal vrijstellingen nog veel meer zal toenemen.

Als er grote groepen leerlingen zijn die een vrijstelling hebben gevraagd, dan kan men zeggen dat men vrij is en dat men niets kan doen. Ik denk niet dat het haalbaar is dat een grote groep kinderen zich twee uur per week gedurende het hele leerplichtonderwijs in stilte moet bezighouden en de tijd zelf moet invullen. Ik vraag me af of er toch geen beter alternatief te vinden is. Wij zijn van mening dat levensbeschouwing nog wel een plek op school moet krijgen, maar vragen ons af of dat twee uur moet zijn gedurende het hele leerplichtonderwijs. Ik denk dat het zinvoller kan zijn om te zoeken naar een oplossing die zowel voor het GO! als voor andere netten een antwoord geeft op de maatschappelijke vragen die er zijn. Noem het om het even wat. Het kan burgerschap zijn of interreligieuze competenties.

Ik denk dat de trend in de vrijstellingen u toch zal dwingen om in een andere oplossing te voorzien.

De voorzitter: De heer De Meyer heeft het woord.

Jos De Meyer (CD&V): Burgerschapseducatie is ongetwijfeld belangrijk, maar als we hier moeten invullen hoe dat moet gebeuren en bepalen of men het effectief in één vak vertaalt en op welke wijze, is dat nog iets anders. Op dat stuk speelt enige vrijheid van onderwijs. Het is belangrijk dat we die burgerschapsvorming op een eigentijdse manier invullen. Ik ben het eens met mevrouw Brusseel, die zegt dat burgerschap en levensbeschouwing twee verschillende zaken zijn. Ik deel ook de bezorgdheid van mevrouw Krekels dat we hier deze namiddag niet moeten vooruitlopen op het debat over de eindtermen. Dat moeten we in zijn globaliteit benaderen, maar hier een voorafname doen over bepaalde elementen daarvan gaat niet op. Daarom ga ik daar niet verder op in.

Koen Daniëls (N-VA): Het is juist dat het debat rond burgerschap inderdaad een ander debat is dan het debat over de levensbeschouwing. We moeten zorgen dat we dat niet allemaal door elkaar haspelen.

Wat betreft de levensbeschouwingen moeten we er vooral over waken dat wat er in de levensbeschouwingen gebeurt, de andere eindtermen niet in het gedrang brengen. Dat is in het kort wat ik daarover wil zeggen.

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Mijnheer Daniëls, ik pik meteen in op wat u zegt, want ik ben het daar volkomen mee eens. Het gaat zelfs nog verder: wie een school wil oprichten en door de Vlaamse overheid gesubsidieerd wil worden, moet een aantal erkenningsvoorwaarden in acht nemen. Eén van die voorwaarden is dat alle rechten en vrijheden uit de Grondwet en uit de mensenrechtenverdragen absoluut gerespecteerd moeten worden. Levensbeschouwing kan die verdragen nooit buitenspel zetten, daar wil ik heel duidelijk over zijn. Als onze gewone inspectie zou bevroeden dat deze erkenningsvoorwaarden ergens geschonden worden, dan mogen ze ingrijpen. Voor de rest moeten ze goed samenwerken, en onze inspectie kan de leerplannen van die levensbeschouwing niet controleren. Er zijn evenwel hefbomen.

Aanvankelijk was ik niet van plan om daarop te reageren. Ik begrijp dat u die koppeling maakt, maar dat zat eigenlijk niet in die vraag. Als u zegt dat er eindtermen levensbeschouwing moeten komen, dan ben ik het daar niet mee eens. Het is niet omdat ik voorzichtig ben, ook vanwege de scheiding tussen kerk en staat, dat ik niet zeer consequent en hard wil optreden tegen het mogelijk met voeten treden van grondwettelijke rechten en vrijheden. Daar ligt voor mij

ook de grens. Ik vind dat we daar veel helderder moeten op ingaan. Als ik op dit ogenblik ook zorg dat leerkrachten levensbeschouwing en meer bepaald de islamleerkrachten een goede opleiding krijgen en dat er een voldoende aanbod is, dan heeft dat allemaal daarmee te maken. Maar dat was eigenlijk niet het onderwerp van deze vraag. Daaraan wordt in de toekomst wellicht nog een debat gewijd.

Mevrouw Meuleman, wat die vrijstellingen betreft, dat volgen we uiteraard op. Of er meer vrijstellingen gevraagd worden of niet, dat moet niet gemotiveerd zijn. Ik heb een engagement genomen en ik zit nog een beetje gewrongen over de vraag of de school een aanbod mag doen of niet. Het aanbod mag zeker nooit gaan over zaken die in het curriculum staan, en ik weet niet of dat geldt voor burgerschap. Als u mij vraagt of alle leerlingen burgerschap zouden moeten krijgen, is mijn antwoord: ja. Maar voor mij staat dat naast de levensbeschouwing en is dat niet iets dat dat kan vervangen. Burgerschap kan ook binnen de levensbeschouwing aan bod komen, en dat gebeurt ook in een aantal scholen. Eigenlijk vind ik dat geen enkele leerling verstoken mag blijven van die vorming over burgerschap. Daarom vind ik dat dit niet als alternatief kan worden genomen, want iedereen moet daar recht op hebben. Ik zoek zelf wel nog naar de beste manier voor de school om een aanbod te formuleren. Ik weet dat mevrouw Brusseel op dit stuk de vrijheid bepleit. Ook op mijn kabinet wordt vastgehouden aan die vrijheid en de heer De Meyer is ook die mening toegedaan. Niet iedereen is in staat om die vrijheid vorm te geven. We moeten daar een compromis in vinden.

Mevrouw Krekels, uw opmerking was heel interessant. Ik heb ook een aantal correlaties gemaakt, maar eigenlijk was dit een fantastische peiling. Aso en tso scoren goed, bso is het zorgenkind. We moeten kijken hoe we die groep kunnen meetrekken in het geheel. Het is een belangrijke vaststelling dat de peiling burgerschap vrij behoorlijke resultaten oplevert. Het toont aan dat onze scholen daar al vrij lang mee aan de slag zijn, anders zou het daar niet zo goed mee gesteld zijn. Over de minder goede scores bij het bso zullen we ons de komende weken en maanden met de experts beraden.

De voorzitter: Mevrouw Gennez heeft het woord.

Caroline Gennez (sp-a): Het is een boeiende discussie die we hebben over de vrijstelling, de invulling van de vrijstelling en burgerschap in de eindtermen; voor ons blijft er uiteraard een link, al ga ik niet ontkennen dat het vandaag twee aparte discussies zijn.

Ik ben het eens met mevrouw Brusseel dat levensbeschouwing en burgerschap twee verschillende zaken zijn. Levensbeschouwing is volgens mij iets dat tot de privésfeer behoort en dat betekent dat elke burger, ook de jonge burger, de vrijheid heeft om een levensbeschouwing of een religie aan te hangen.

Minister, ik ben wel blij dat u zegt dat u wilt nadenken over die invulling. In juni 2016 hadden we hier dezelfde discussie over de vrijstelling en toen gaf u nog aan dat het niet aan de overheid is om die invulling te geven.

Vandaag zie je inderdaad dat ouders kiezen om hun kinderen, of enkele kinderen, individueel een andere religie te onderwijzen op school. Er zijn good practices op het veld. In Oudenaarde hebben een aantal ouders beslist om samen de invulling te geven in de twee uur vrijstelling. Verschillende ouders bundelden de krachten en komen op school om alle kinderen met een vrijstelling op die manier onderwijs te geven met levensbeschouwelijke connotatie, maar ook breder en met andere invullingen. Dat is een tweede manier om dat te doen. Een derde manier is om dat vanuit de school aan te bieden.

Ik kan het niet meer eens zijn met u dan wanneer u zegt dat effectief burgerschapsvorming, reflecteren over levensbeschouwing en ethiek, aan alle kinderen moet worden aangeboden, ook ongeacht het onderwijsnet. Ofwel ondervangen we dat in het vrij katholiek onderwijs in de uren katholieke godsdienst, ofwel ondervangen we dat in het gemeenschapsonderwijs in een van de levensbeschouwingen, ofwel in het vak vrijstelling. Niet alleen, maar ook. Het zou kunnen. We moeten die openheid hebben om die invulling eraan te geven. Ik ben ervan overtuigd dat er nog eens een toetsing moet gebeuren met de Grondwet en dat we anno 2017 wel eens tot andere invullingen zouden kunnen komen dan twintig, dertig jaar geleden.

Kathleen Krekels (N-VA): Het is belangrijk dat we het erover eens zijn dat ieder kind recht heeft op zijn levensbeschouwelijk onderricht en op de burgerschapseducatie dat een heel belangrijk gegeven is. De leerkrachten mogen daar hoog op inzetten, zowel in het aso en tso als in het bso.

Ann Brusseel (Open Vld): Ik wil nog even terugkomen op de peilingen die inderdaad positiever waren dan men soms dacht. Men is te pessimistisch over de jeugd. Men spreekt vaak over generaties en koppelt daar allerlei eigenschappen en conclusies aan. De millennials zijn dit, generatie X is dat. Ik ben het daar niet zo mee eens. Men denkt te oppervlakkig en in hokjes.

Minister, als er één zaak belangrijk is in de burgerschapseducatie en in de opvoeding in het algemeen om de burgers van de toekomst te vormen, dan is dat het kritisch denken. In tijden van fake news en alternative facts hebben we er belang bij dat we leerlingen echt kritisch maken, en hen leren omgaan met elkaar in levende lijve en op sociale media. Dat is ontzettend belangrijk. Ik ben positief gestemd na dit debat, iedereen wil er werk van maken.

De voorzitter: De vragen om uitleg zijn afgehandeld.

VRAAG OM UITLEG van Caroline Gennez aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de studiekostenmonitor – 2837 (2016-2017)

Voorzitter: de heer Koen Daniëls

De voorzitter: Mevrouw Gennez heeft het woord.

Caroline Gennez (sp-a): Minister, ik wil onze grote bekommernis om betaalbaar onderwijs en het laag houden van de studiekosten nog eens onder de aandacht brengen. Zo komen we al snel bij de studiekostenmonitor. Die werd een aantal jaren geleden nog door uw voorganger besteld om zicht te krijgen op de reële studiekosten in de verschillende onderwijsvormen en niveaus en hoe we aan kostenbeheersing kunnen doen. Ik denk dat iedereen daar belang bij heeft om gelijke kansen te waarborgen voor elk kind. Niet de kosten mogen de studiekeuze bepalen, maar wel de talenten en de interesses van de leerling.

De studiekostenmonitor werd vorig jaar opgeleverd. U liet toen weten dat dat nog geen kostenoverzicht was, maar een theoretisch model en afnamemethodiek, met andere woorden een instrument met als doel studiekosten transparant te maken.

– *Kathleen Helsen treedt als voorzitter op.*

We zijn een jaar verder en mijn vraag luidt hoe de afname heeft plaatsgevonden. Heeft men een representatief staal van scholen bevroegd? Heeft men alle scholen bevroegd? Wanneer krijgen we hier concrete resultaten van die bevraging?

Er zou duidelijkheid komen over de private kosten die verbonden zijn aan onderwijsdeelname op de verschillende niveaus. Wat is onderwijsgerelateerd en wat niet? Hoe ziet de samenstelling van die kosten eruit? Wat is de omvang van de eigenlijke studiekosten en van de andere uitgaven? Wat zijn strikte studiekosten zoals inschrijvingsgeld, schoolartikelen, specifieke kledij? Wat zijn ruime studiekosten zoals uitstappen, opvang, 'leefkosten' zoals voeding, kot, vervoer? Wat zijn 'indirecte kosten' zoals de tijd die men spendeert in functie van een studie waardoor men soms minder gaat werken? Al die kosten zouden in kaart worden gebracht en de verschillende elementen zouden worden verduidelijkt.

Er zou inzicht komen in de mate waarin de kosten verschillen in functie van de opleidingskenmerken zoals het niveau, de studiegebieden en de leerjaren. In welke mate verschillen de kosten naargelang specifieke instellingskenmerken zoals de instellingsgrootte en verstedelijkingsgraad? Misschien zijn de kosten in een bepaald net hoger dan in een ander. Of hoger in de stad dan op het platteland of net omgekeerd. Misschien is er een link tussen de schoolpopulatie en de kosten.

Is er een verschil naargelang de gezinskenmerken? Enzovoort.

Wat is de evolutie van de studiekosten over de jaren heen? Ook daarin zou er duidelijkheid komen.

Dat zijn uiteraard allemaal vragen waarover scholen, ouders en leerlingen graag klaarheid krijgen. Het onderzoeksinstrument is opgeleverd en meer dan een volledig schooljaar beschikbaar. U gaf vorig jaar aan dat u prioriteit wilt geven aan het doorlichten van het secundair onderwijs omdat er daar geen verplichte maximumfactuur bestaat en de schoolkosten voor sommige richtingen en scholen de pan uit swingen, maar minstens erg uiteenlopend zijn.

We manen met z'n allen scholen aan om hun eigen schoolrekening kritisch onder de loep te nemen. Dat is een goede zaak. Er bestaan ook good practices, bijvoorbeeld de maximumfactuur van de provinciale scholen in Antwerpen. Men geeft daar aan dat de schoolkosten effectief drastisch gedaald zijn door het instrumentarium dat men daar heeft ontwikkeld en dat er inderdaad een variabele maximumfactuur is die gelinkt is aan de studiekeuze en het opleidingsaanbod.

Minister, wanneer zijn de eerste resultaten van de studiekostenmonitor beschikbaar? Wat is de stand van zaken? Op welke van bovenstaande aspecten die worden gemeten in het kader van de studiekostenmonitor hebt u duidelijkheid? Op welke nog niet? En welke maatregelen neemt u om de schoolkosten terug te dringen, uiteraard gebaseerd op de resultaten uit de studiekostenmonitor?

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Mevrouw Gennez, in september 2016 hebt u al een vraag gesteld. Ik heb toen de methodiek van de studiekostenmonitor toegelicht. Mijn mensen hebben dat nu nog eens allemaal op papier gezet. Ik zal dat uiteraard niet allemaal herhalen.

Tussen april en juni 2017 hebben we 663 scholen telefonisch gecontacteerd met de vraag of ze bereid waren om deel te nemen aan het onderzoek. Deze scholen werden geselecteerd op basis van een representatieve steekproef, aangevuld met de scholen die deelnemen aan het project 'Samen tegen onbetaalde schoolfacturen'. U weet dat we een project hebben lopen, waarbij scholen kostenbeheersend willen werken. Van de 663 scholen die telefonisch werden gecontacteerd, hebben 300 scholen hun deelname aan het onderzoek bevestigd. Dat is nu

definitief. Ondertussen kregen die scholen een e-mail met meer informatie over hun selectie en de selectie van leerlingen die bevestigd worden binnen de school.

De scholen – die 300 – hebben die informatie verspreid onder de ouders in de eerste week van september. De onderzoekers schatten in dat op deze manier informatie verkregen kan worden van de studiekosten van 30.800 leerlingen: 10.080 leerlingen gewoon basisonderwijs, 1350 leerlingen buitengewoon basisonderwijs, 1750 leerlingen buitengewoon secundair onderwijs en 17.620 leerlingen gewoon secundair onderwijs.

Mevrouw Gennez, voor het gewoon secundair onderwijs is er vervolgens een opsplitsing gemaakt tussen de verschillende richtingen, aangezien die kosten ook helemaal anders zijn. In de eerste graad kiezen we een klas per leerjaar in de A-stroom en een klas per leerjaar in de B-stroom.

Voor de bovenbouw hebben de onderzoekers een tot drie studiegebieden gekozen naargelang het aanbod. Binnen een studiegebied hebben we dan alle leerlingen van een richting die aangeboden wordt in de volledige bovenbouw geselecteerd.

Als het studiegebied zowel technisch secundair onderwijs (tso) als beroepssecundair onderwijs (bso) is, dan maken we een selectie van de richtingen voor dat studiegebied. Er zijn heel wat richtingen, mevrouw Gennez. We proberen zo veel mogelijk te dekken.

De monitor loopt nu, sinds 1 september, in de 300 scholen. Alle kosten komen daarin, zoals u al werd meegedeeld.

Naast een bevestiging van de ouders tijdens het eerste en derde semester, zullen ook de directies van de deelnemende scholen actief monitoren. Dus ook zij doen dit.

Wij verwachten de resultaten na afloop van dit schooljaar. Dan hebben we alle data. We zullen samen met de onderzoekers toelichting geven over de resultaten zodra we ze ontvangen hebben. Ook de deelnemende scholen krijgen individuele feedback in het rapport.

Dit schooljaar wordt alles dus in beeld gebracht. Ondertussen zitten we niet stil. Eind vorig schooljaar hebben 45 secundaire scholen de handen in elkaar geslagen met ons voor het project 'Samen tegen onbetaalde schoolfacturen'. Het gaat om scholen in het algemeen secundair onderwijs (aso), bso, tso, het buitengewoon secundair onderwijs (buso) en zelfs de onthaalklas voor anderstalige nieuwkomers (OKAN), kleuter, lager en secundair onderwijs die begeleiding op maat te krijgen om de studiekosten te laten dalen. Want dit is niet alleen afhankelijk van de studierichting die je volgt, maar ook van de globale aanpak binnen de school.

Gedurende een volledig schooljaar – dit schooljaar – krijgen de scholen trajectbegeleiding en werken ze rond drie pijlers: kostenbeheersing, communicatie en menselijke inspanning van de rekeningen.

Mevrouw Gennez, na dit schooljaar zullen we dus niet alleen zicht hebben op de output van wat nu allemaal gevolgd is, maar ook zicht op de methodieken die zijn ontwikkeld om die kosten onder controle te houden.

De voorzitter: Mevrouw Gennez heeft het woord.

Caroline Gennez (sp-a): Minister, begrijp ik het goed als u zegt dat we eigenlijk pas dit schooljaar beginnen te meten? Want de studiekostenmonitor is toch wel al een jaar geleden opgeleverd, had ik begrepen? Waarom hebben we dan vorig

schooljaar niet gemeten? Want meten is weten, en op basis daarvan kun je dan concrete maatregelen treffen. Het sleept allemaal nogal lang aan.

En ondertussen hebt u ook gezien aan het begin van het schooljaar dat onder andere het Netwerk tegen Armoede nogmaals aanklaagt dat, zeker in tso- en bso-richtingen in het secundair onderwijs, waar er dus geen maximumfactuur is, de schoolkosten toch wel echt een zware dobber zijn in de maand september.

Gespreid betalen is op heel veel plaatsen nog niet aan de orde. We hebben het verhaal van de incassobureaus. Je ziet ook steeds meer dat boeken rechtstreeks van de uitgever bij de mensen thuis worden geleverd en dat de school zelfs niet meer intervenueert. Ik vind dat allemaal geen goede evoluties, maar de scholen zijn vaak genoodzaakt om over te gaan tot dit soort drastische maatregelen omdat het water hun aan de lippen staat door de drastische besparingen, ook op de werkingsmiddelen. Hun rest maar één oplossing: de kosten doorrekenen aan de ouders. Ik vind dat een zeer gevaarlijke evolutie.

Wij hebben – en ik denk tot tevredenheid van velen – in het kleuter- en basis-onderwijs de maximumfactuur ingevoerd. Dat ging gepaard met de verhoging van de werkingsmiddelen. Zeker voor de eerste graad secundair onderwijs moeten we, wat ons betreft, hetzelfde doen omdat sowieso de financiële situatie van de ouders nooit de studiekeuze van het kind mag bepalen. Als we talenten in onze samenleving willen valoriseren en niet verspillen, dan is het de verdomde plicht van de Vlaamse Regering om ons onderwijs zodanig te financieren dat de kosten van het leerplichtonderwijs niet naar de ouders worden doorgeschoven en dat scholen voldoende zijn toegerust met mensen en middelen om dat leerplichtonderwijs kosteloos te kunnen organiseren.

De voorzitter: Mevrouw Meuleman heeft het woord.

Elisabeth Meuleman (Groen): Ik had een vraag ingediend die werd geweigerd om ik weet niet meer welke reden. Hij ging over de hoge kostprijs van de invulboeken. Dat was een bericht in augustus in Gazet Van Antwerpen. Een aantal experts stelden vragen, eerst en vooral over het pedagogische nut van invulhandboeken. Daarnaast stelden zij ook dat de invulboeken, waarmee zo vaak wordt gewerkt, bijzonder duur zijn. Ze zijn gemaakt voor eenmalig gebruik. Ze worden zelden volledig benut. Het artikel vermeldde ook prijzen van zo'n boekenpakket: 425 euro of gemiddeld 300 euro. Als je drie kinderen hebt, is dat 900 euro voor invulboeken waarvan experts het nut betwisten. Bovendien zijn ze niet erg duurzaam omdat ze op die manier worden gebruikt. Minister, wat is uw standpunt daarover? Dat is een echte kostendrijver. Aangezien die vraag niet apart zal worden gesteld, wilde ik hem hier even aanhalen.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Ik vind de studiekostenmonitor om twee redenen een zeer interessant instrument. Ten eerste voor de overheid om daar een objectief zicht op te krijgen, maar ook voor de scholen. Die verschieten soms bij wat ze vragen. Maar de studiekostenmonitor objectificeert ook datgene waar we iets aan kunnen doen. Dat is iets anders dan te zeggen dat alles tot 0 euro moet worden herleid. Ik herinner mij de vorige vragen hierover. Er is natuurlijk ook de kinderbijslag. Voor ouders die het moeilijk hebben zijn er studiebeurzen. De maximale studiebeurzen in het lager en secundair onderwijs voor mensen in een precaire financiële situatie zijn vele malen hoger dan de maximale facturen. Ik roep daarom op tot enige nuance in het debat. Maar ik ben ook benieuwd naar het uiteindelijke resultaat en de oplevering van de studiekostenmonitor. Daar kijkt mijn fractie naar uit.

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Mevrouw Gennez, we kunnen elkaar over die monitor in de haren vliegen. We gaan dat vandaag niet doen. Maar ik was zelf bijzonder ontgoocheld toen ik de monitor opgeleverd kreeg omdat dit een instrument bleek te zijn en niet een resultaat. Ik dacht dat ik een output ging krijgen, maar dat was het niet. *(Opmerkingen van Jos De Meyer)*

Ja, het heeft heel veel gekost.

We moesten dan op zoek gaan naar wie de wetenschappelijke validatie gaat doen van wat we zullen monitoren. Ik heb websites van collega's gezien die de hele wereld oproepen om de schoolkosten op te geven. Dat is interessant, maar in wetenschappelijk opzicht ben je daar natuurlijk niets mee. Wij moesten dan op zoek gaan naar wie dat voor ons ging doen. Uiteindelijk hebben we een nieuw steunpunt opgericht. Zij rollen dat nu uit en wij zijn gerust dat dat wetenschappelijk oké zal zijn. Het is waar dat dat wat tijd in beslag heeft genomen. Bovendien moet je ook kunnen starten in september. Je moet rekening houden met de duurste maand, en dat is toch september.

Mijnheer Daniëls, u zei daarnet dat we zicht moeten krijgen op de kosten. Voor mij is het interessant om zowel scholen te hebben die al zeer sterk kostenbeheersend werken als andere scholen. We moeten die spanning zien tussen hoe het kan als je goed werkt en hoe het niet kan. Dan is 'maximumfactuur' het ideale woord. Ik heb dat nooit weggegooid, maar ik wil wel weten wat het dan is. Voor mij is het ook van belang om een objectivering te kunnen doen van de kosten die al dan niet kunnen worden doorgerekend, afhankelijk van de studierichting. Ik heb gezien dat het provinciaal onderwijs dat doet, maar dat betreft een beperkt aantal scholen. Zij injecteren ook zelf veel middelen in het onderwijs. En zij hebben verschillende gradaties naargelang van de studierichting. Mij interesseert dat, maar dit model is niet van toepassing op alle scholen. Zo heeft het gemeenschapsonderwijs een heel ander systeem. De enige die extra kan financieren, is de Vlaamse overheid. Als de provincies of het gemeentelijk onderwijs beslissen om extra middelen in hun onderwijs te investeren, mag je daar eigenlijk geen rekening mee houden als je het hebt over de maximale bijdrage die we zouden vragen. Ik heb dus een geobjectiveerd geheel nodig. Voor mij zou het zeer nuttig zijn indien dit zou kunnen.

Bovendien, mevrouw Gennez, had die monitor eigenlijk al wat vroeger moeten zijn opgeleverd. Dat is niet gebeurd. Ik heb het net nog eens nagevraagd. Men zegt me dat die begin oktober 2016 moest zijn opgeleverd. Dan ben je natuurlijk al voorbij september 2016. Dat is dus ook een vervelende kwestie.

Samen met u zal ik er echter een erezaak van maken om die kosten eindelijk proper in beeld te brengen, zodat we goede conclusies kunnen trekken. Ik gooi dat idee dus zeker niet weg, maar we moeten wel een zicht krijgen op wat nu de prijs van een studierichting is. Mevrouw Gennez, ik ben het niet helemaal eens over dat water aan de lippen, en ik denk dat het ook niet oké is om te zeggen dat scholen met kosten smijten. In heel veel scholen is dat niet het geval, is men echt zeer budgetbeheersend, houdt men heel sterk rekening met de mogelijkheden van de ouders, werkt men niet met invulboeken, gaat men ook veel boeken laten recyclen. Ik denk aan de ervaringen die ik zelf heb. Iedereen heeft ervaringen, denk ik, met zijn kinderen. In sommige scholen gebeurt dat niet, en dat vind ik een spijtige zaak. Ik denk dat het de plicht is van elke school in Vlaanderen om kostenbeheersend te werken. Het is trouwens ook pedagogisch interessant als je dat ook meegeeft aan de kinderen.

Mevrouw Gennez, wat die werkingsmiddelen betreft: we kunnen daar ook nog veel over discussiëren. U weet ook dat de btw verlaagd is tot 6 procent. Ik heb een stormvloed aan projecten gezien die worden ingediend dankzij die btw-

verlaging, met scholen die nu verbouwingen willen doen of grote bouwwerken willen starten. Ik meen dus dat er ook globaal wel inspanningen kunnen worden geleverd op het vlak van de kostenbeheersing.

Mevrouw Meuleman, ik ben het voor honderd procent met u eens als het over invulboeken gaat. Ik heb me daar ook publiekelijk over uitgesproken, wat ik normaal niet doe als het gaat over uitgeverijen. We maken ook een afspraak met de uitgeverijen. Ik wil dat ten gronde doorspreken. Ik vind het eigenlijk echt niet kunnen. We leven ook in tijden van digitalisering. Heel veel scholen werken ook al met digitale zaken die kunnen worden ingevuld in de klas. Dus, nu nog werken met invulboeken, waarvan dan de blaadjes worden weggegooid, of nog erger, zoals u zelf zegt, niet worden ingevuld, waarna er dan het volgende jaar een nieuw boekenpakket is, vind ik geen goede zaak. We kunnen dat natuurlijk niet verplichten, maar deze elementen worden ook meegenomen in de monitor. We zullen daar ook een zicht op krijgen en ik hoop ook afspraken te kunnen maken met onze uitgeverij wat dat betreft. Zoals we ook afspraken maken over gezonde schoolmaaltijden en het aanbod in de automaten in de scholen, hoop ik dat we in dezen ook tot een afsprakenkader kunnen komen.

De voorzitter: Mevrouw Gennez heeft het woord.

Caroline Gennez (sp-a): Minister, zoals u zegt: wordt ongetwijfeld vervolgd. Ik wil toch even kort ingaan op wat collega Daniëls zei. Het klopt, gelukkig, dat er ook systemen van studiebeurzen zijn en dat gezinnen worden ondersteund, ook voor de kosten die verbonden zijn aan gezinsuitbreiding, zal ik maar zeggen. Als je naar kostenbeheersing kijkt, is het echter belangrijk dat de scholen daadwerkelijk worden aangemoedigd om niet de kosten te verhalen via studiebeurzen. Ik denk dus dat het belangrijk is dat echt op die beheersing wordt gewerkt, aan de bron, dus bij de inrichtende machten. Minister, gelukkig zijn er veel goede voorbeelden en gelukkig is de btw op scholenbouw verlaagd. Dat is allemaal goed nieuws, maar in de feiten zijn de studiekosten voor bepaalde studierichtingen in tso en bso echt te hoog, en dat maakt het voor gezinnen, zeker gezinnen in armoede, maar ook eenoudergezinnen, vaak zeer moeilijk om de schoolkosten te kunnen betalen. Dat is uiteraard sowieso te betreuren en te vermijden.

De voorzitter: De vraag om uitleg is afgehandeld.

VRAAG OM UITLEG van Koen Daniëls aan Hilde Crevits, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Onderwijs, over de financiering van het hoger onderwijs – 2956 (2016-2017)

Voorzitter: mevrouw Kathleen Helsen

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Voorzitter, de financiering van het hoger onderwijs verloopt door middel van relatief complexe formules. Als het om een formule zou gaan, zou het nog meevallen. Naar aanleiding van de noodkreet van de hogescholen en hun campagne met als titel 'Wij zijn het waard' hebben we die formules tijdens de commissievergadering van 12 mei 2016 een laatste keer uitvoerig besproken.

In een artikel in De Morgen van 16 september 2017 getuigen enkele lectoren over de onbedoelde neveneffecten van de financiering. In het hoger onderwijs zou de kwaliteit die we voor ogen hebben, onder druk komen te staan. De hogescholen willen zo veel mogelijk studenten aantrekken en behouden om zo veel mogelijk diploma's af te leveren. Zo houden ze de financiering op peil. Ze doen dit liefst in opleidingen met een hoge onderwijsbelastingseenheid (OBE). De

gegeven punten en het effect op de doorstroom, de uitstroom en de perceptie van een hogeschool zijn er ook vanuit financiële overwegingen. Ik formuleer het vrij sterk. Hiermee wordt rekening gehouden. Indien een hogeschool als zeer streng wordt geboekstaafd, is het mogelijk dat ze hierdoor minder studenten heeft. Dit betekent dat er minder inkomsten zijn. Zo ontstaat een neerwaartse spiraal. De opleidingscoördinatoren staan op en gaan slapen met de in- en uitstroomcijfers van de eigen opleiding, maar ook met de cijfers van andere, concurrerende hogescholen.

Minister, tijdens de commissievergadering van vorig jaar hebt u in verband met dit onderwerp het volgende verklaard over de rol van de associaties: "De associaties kunnen en moeten een rol spelen in het optimaliseren van een aantal processen. Ik denk daarbij aan grote aankopen, het gezamenlijk opzetten van systemen, het optimaliseren van het aanbod, het stimuleren van samenwerking. Dat kan efficiëntiewinsten opleveren, wat een positieve invloed zal hebben op de kosten van de instellingen. De mate waarin dit nu gebeurt, verschilt van associatie tot associatie, maar dat is ook logisch aangezien de samenstelling en de noden van de verschillende associaties sterk uiteenlopen. In ieder geval belet niets de hogescholen en de universiteiten om samen te werken in functie van een optimale benutting van de overheidsfinanciering."

Hoe kunt u, gelet op de getuigenissen in het artikel, de kwaliteit van de uitstroom uit het hoger onderwijs waarborgen? Hebt u de gevolgen van de effecten van eventuele aanpassingen van het financieringsmodel al in kaart kunnen brengen? Zo ja, wat zijn de resultaten? Zo neen, wanneer plant u dit dan te doen? Hebben de associaties al inspanningen geleverd om de processen te optimaliseren? Zo ja, om welke inspanningen gaat het dan? Zo neen, zult u hen aansporen om dit te doen?

Tot slot vraag ik me af – nu de camera's hier worden afgebroken – hoe de studenten journalistiek toch nog zullen kunnen voorzien in vragen over de financiering van het hoger onderwijs.

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Mijnheer Daniëls, het is goed dat u uw gevoel voor humor bewaart. Ik herinner me het artikel waarnaar u hebt verwezen, zeer goed. Er is me toen om een reactie gevraagd. Ik was een beetje gechoqueerd door de getuigenissen die toen aan bod zijn gekomen.

Ten eerste geloof ik echt in de professionaliteit van de docenten. Ik geloof dat ze punten geven op basis van een gedegen toetsbeleid en niet in functie van de financiering. Het lijkt me trouwens weinig waarschijnlijk dat een dergelijk evaluatiebeleid de toetsing van de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) of van de raad voor betwistingen inzake studievoortgangsbeslissingen zou doorstaan. De kwaliteitssystemen en de beroepsmogelijkheden die we langs deze weg kennen, blijven voor mij de garantie dat ons hoger onderwijs kwalitatief is.

Ten tweede zouden de in het artikel beschreven praktijken volgens onze mensen niet werken. Het optrekken van punten voor buisvakken om financiering binnen te halen, is geen efficiënte tactiek. De instellingen die op die manier bijkomende centen willen krijgen, getuigen vooral van een gebrek aan inzicht in het financieringssysteem.

De kern van de zaak is het verschil tussen input- en outputfinanciering. Inputfinanciering betekent dat de instelling financiering krijgt voor elk studiepunt, ongeacht of de student dit punt al dan niet behaalt. Outputfinanciering betekent

dat de instelling enkel financiering krijgt voor de studiepunten waarvoor de student slaagt.

Het optrekken van scores is enkel nuttig indien het om een outputfinanciering gaat. Ons systeem schakelt echter pas over op een outputfinanciering nadat een student zich heeft moeten bewijzen en wanneer hij al 60 studiepunten heeft behaald. In mensentaal betekent dit dat hij geslaagd is voor alle vakken van het eerste jaar. Ik ben misschien wat te voluntaristisch, maar de outputfinanciering start pas wanneer een student de eerste grote fase van de buisvakken voorbij is.

De situaties die in het artikel worden beschreven, zijn al ingecalculleerd tijdens de bouw van de financieringsmotor. Dit is gebaseerd op een evenwicht tussen input- en outputfinanciering. Dat is ook nodig. Een loutere outputfinanciering zou leiden tot een artificiële verlaging van de lat in functie van de middelen. In dat geval zouden enkel geslaagde studenten rendabel zijn. Een loutere inputfinanciering zou dan weer leiden tot een eindeloos aanmodderen. Een student die nooit slaagt, blijft dan ook financierbaar.

In 2015 is het evenwicht tijdens de evaluatie van het financieringsmechanisme duidelijk berekend. In dat rapport is een grafiek opgenomen waaruit blijkt dat het aandeel van de inputfinanciering wel degelijk substantieel blijft. De middelen die worden verdeeld ongeacht of een student al dan niet slaagt, bedragen 44 procent voor de professionele opleidingen, 35 procent voor de kunstopleidingen en 27 procent voor de universiteiten.

Dat verschil is logisch verklaarbaar omdat masteropleidingen geen inputfinanciering kennen, waardoor het aandeel lager ligt bij de kunsten en de universiteiten.

Als ik het artikel lees, gaat het echter over lectoren in hogescholen en daar zijn de cijfers dus duidelijk: een kleine helft van de financiering heeft helemaal niets te maken met slagen of niet slagen, de andere helft van de financiering betreft de latere jaren wanneer studenten al duidelijk op weg zijn naar een diploma.

Met een dergelijk evenwicht lijkt ons systeem mij dus wel degelijk gewapend tegen misbruiken. Wanneer financiële overwegingen spelen op het niveau van een docent of een deliberatiecommissie, dan veroordeel ik dit ten zeerste, ik vermoed u ook. Ik wijs hun er vooral op dat ze eigenlijk zichzelf aan het bedriegen zijn. Nog eens, ik moet opletten of ik ben weer gechoqueerd.

Naar aanleiding van de evaluatie van het Financieringsdecreet in 2015 heeft de Vlaamse Onderwijsraad (Vlor) in zijn advies van 6 juni 2015 gesteld dat de tijd niet rijp is om het financieringsmechanisme vandaag drastisch te wijzigen. De Vlor is van mening dat het uitwerken van een nieuw financieringsmechanisme met aangepaste parameters vraagt dat er extra middelen beschikbaar zijn en kunnen worden geïnvesteerd. U kent natuurlijk de discussie over de onderwijsbelastingseenheden (OBE's). Zonder die extra middelen leidt dit tot een verregaande herverdeling van de middelen tussen de instellingen. Daar is niemand vragende partij voor. Het vraagt ook diepgaande reflectie.

De Vlor heeft ook opgemerkt dat tegen 2024 de academiseringsmiddelen ingevuld zullen zijn en het voorziene groeipad eindigt. Dat kan volgens mij een momentum zijn voor bijsturingen aan het financieringsmechanisme.

In lijn met de beleidsnota bekijken we wel nog altijd of we kunnen sleutelen aan het complexe systeem van het leerkrediet. In de vraag van mevrouw Soens van deze namiddag heb ik verwezen naar het Vlor-advies dat ik daarover nog verwacht.

Binnen de associaties worden zeker inspanningen gedaan om processen te optimaliseren. Voorbeelden zijn gemeenschappelijke elektronische leerplatformen, samenwerking tussen de bibliotheken van de partnerinstellingen, gezamenlijke abonnementen op internationale databanken, samenwerking inzake studentervoorzieningen, samenwerking tussen de diensten internationalisering, gezamenlijke initiatieven rond wetenschapscommunicatie, aankoopdossiers, onderwijsdagen voor alle partners.

De decretale opdrachten van de associaties staan duidelijk omschreven in de Codex Hoger Onderwijs. Ik zal niet dicteren hoe men dit moet aanpakken, dat behoort tot de autonomie, maar ik denk dat er in de toekomst zeker nog verdere efficiëntiewinsten kunnen worden boekt.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Minister, ik dank u voor uw antwoord. Ik wil toch een nuancering aanbrengen. Ik denk niet dat er een actief beleid van misbruik is op deliberaties om zodoende, met de Exceltabel erbij, de financiering in het oog te houden. Ik ben ervan overtuigd dat dit niet gebeurt. Maar het getuigenis van die docenten en gesprekken op lerarenopleidingen geven wel aan dat men daarmee bezig is. Men is bezig met de vraag hoe andere hogescholen het doen en welke perceptie er leeft: zijn wij moeilijk of zijn wij niet moeilijk?

Men heeft een bepaalde standaard, want men levert af aan het werkveld. Men komt daar op een gespannen voet te staan. Wanneer de standaard die men stelt door heel weinig studenten wordt gehaald, dan is de vraag of die studenten wel goed genoeg worden begeleid. En dan komen we bij de vraag die docenten zich soms luidop stellen, en ik zie het ook in de burn-outcijfers bij docenten in de hogescholen, namelijk; wie zijn wij aan het evalueren? Zijn wij ons aan het evalueren? Hoe goed hebben we begeleid? Of zijn wij aan het evalueren in welke mate de student effectief op eigen kracht de nodige kennis, vaardigheden, inzichten, attitudes heeft verworven? En dat is eigenlijk de basisvraag.

Ik weet niet of de NVAO op die ongeschreven druk – want men gaat dat natuurlijk niet terugvinden in geschreven documenten of in Exceltabellen – ervaart dat daar het spel wordt gespeeld. Er wordt soms gezegd dat wanneer bijvoorbeeld vijftig studenten vertrekken, dat wil zeggen dat er een ambt zal sneuvelen. Dat ambt is een collega. Dat zijn reële situaties die zich voordoen. Vandaar mijn vraag naar het financieringssysteem waar wel degelijk factoren in zitten die potentieel tot een dergelijk rekengedrag kunnen leiden.

Het lijkt me bijgevolg niet onwijs om dat eens te bekijken. Wanneer men bij de lerarenopleiding, bij de niet-bindende toelatingsproef en binnen de instroom daar, te streng zou zijn, heeft men minder studenten op instroom die dan ook niet kunnen uitstromen. Op die manier snijdt men financieel wel degelijk in eigen vel. Dat is geen onbelangrijk gegeven om rekening mee te houden.

De voorzitter: Mevrouw Soens heeft het woord.

Tine Soens (sp-a): Minister, nu we opnieuw vijf rectoren hebben, heb ik gemerkt dat de financiering van het hoger onderwijs naast diversiteit toch altijd een van de prioriteiten was waar een nieuwe rector mee naar voren kwam. We hebben dat in de commissie al een aantal keren besproken, niet alleen de situatie van de hogescholen waar de heer Daniëls naar verwijst, maar bijvoorbeeld ook de vraag naar de doctoraatstudenten en hun mentale gezondheidstoestand, de grote focus op publicaties waar bijvoorbeeld rector Pauwels van de VUB naar verwijst en de discussie over het genderevenwicht bij professoren.

Het zou goed zijn, zodra het Vlor-advies over input- en outputfinanciering er is, om daar met deze commissie een hoorzitting over te organiseren en de discussie wat uitgebreider te kunnen voeren dan enkel in een vraag om uitleg. Maar daarvoor wachten we wel het best het Vlor-advies af.

De voorzitter: Minister Crevits heeft het woord.

Minister Hilde Crevits: Collega Soens, we hebben inderdaad weer vijf rectoren. Dat is heuglijk nieuws, waarvoor oprecht gefeliciteerd, op deze Dag van de Leraar. De financiering wordt vaak meegenomen, maar ik krijg vooral heel veel extra vragen naar financiering. Iedereen wil wel wat extra's, gisteren de hogescholen ook.

Jullie zijn meester van de agenda, collega's, maar als het verslag er is, kunnen we kijken hoe we er verder mee werken. Het zal geen gemakkelijke oefening zijn, zeker als je niet een extra zak geld ernaast hebt staan. Als je aan het systeem sleutelt, ga je sleutelen aan wie wat op welke manier krijgt. Er zijn maar heel weinig mensen die weten hoe de knoppen draaien, maar de expertise is wel aanwezig. Dat is geen probleem. Dat kunnen we nog doen. Het is sowieso een complexe materie. Op zich zou ik het een goede zaak vinden dat ook het parlement dat bekijkt, alleen al om eens goed te leren hoe dat precies in elkaar zit en wat de knoppen zijn waaraan je kunt draaien. Dat kan al interessante materie opleveren.

Collega Daniëls, ik kan u voor een stuk volgen in uw redenering, maar ik heb het wel moeilijk als u zegt dat dat dan tot ontslagen zou leiden, omdat die financiering berekend wordt op een gemiddelde van de laatste vijf jaar. In het verleden denk ik dat dat ook wel een beetje gebufferd is. Ik kan daar moeilijk mee om dat je op deze wijze te werk zou gaan. Ik was blij dat u zei dat het zeker geen actieve tactiek is. Ik geloof dat dus ook. Ik vraag mij af of het niet wat kort door de bocht is om dan te zeggen: als we ze er niet door laten, gaan er ontslagen volgen, gelet op dat evenwicht dat erin zit. Maar als daar misbruiken aan het licht zouden komen, zullen we dat verder bekijken.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls (N-VA): Het gaat eigenlijk over iets subtiels dat docenten beginnen te voelen, dat ze meer inspanningen moeten doen om die student over de streep te krijgen. En dan komen ze in een gewetensconflict: waar eindigt mijn begeleiding, waar begint kwaliteit? Daarover gaat het eigenlijk.

Ik wil hier een voorstel doen, minister, een voorstel dat in het financierings-systeem – en dat moet iedereen toch kunnen aanvaarden, denk ik – heroriëntering van studenten geen financiële penalitatie mag zijn. Op dit moment is dat al voor een deel ingeschreven, maar misschien moeten we het zo formuleren dat het geen financiële penalitatie is, maar net een financiële incentive, als je studenten heroriënteert. Dan zit men niet met een gewetensvraag. Dan gaat het niet meer over het aantal koppen dat bij ons zit, maar dan gaat het over de vraag of iemand al dan niet op zijn juiste plaats zit. Dat kan, denk ik, al een deel van de druk weghalen die er is. Daar wil ik graag met u verder naar kijken, als u overweegt om daar samen over na te denken om dat invulling te geven.

De voorzitter: De vraag om uitleg is afgehandeld.